

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ ДРУКАРСТВА
КАФЕДРА ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА
АРХІВНОЇ СПРАВИ

**ДОКУМЕНТ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ВИКЛИКИ ТА
ЗАВДАННЯ**

Матеріали

VII Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції

м. Львів, 1–2 грудня 2020 року

ЛЬВІВ
2020

УДК 002:004.9
Д63

Матеріали подано в авторській редакції

*Відповідальний за випуск
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри інформаційної, бібліотечної
та архівної справи Пасічник М. С.*

Д 63 **Документ у сучасному світі: виклики та завдання** [Електронний ресурс] : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Львів, 1-2 грудня 2020 року) / Українська академія друкарства, кафедра інформаційної, бібліотечної та архівної справи. – Львів, 2020. – 99 с.

Збірник укладено на основі матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Документ у сучасному світі: виклики та завдання». До збірника увійшли тексти й тези доповідей, у яких розглянуто актуальні проблеми сучасного документознавства, бібліотекознавства, книгознавства, соціальних комунікацій. Для науковців, викладачів, студентів, фахівців-практиків у сфері інформаційної, бібліотечної та архівної справи.

УДК 002:004.9

© Українська академія друкарства, 2020

ПРОГРАМНИЙ КОМІТЕТ:

Співголови:

Дурняк Б. В., д-р техн. наук, професор, ректор
Української академії друкарства

Угрин Я. М., канд. техн. наук, доцент, проректор з
навчально-педагогічної роботи УАД

Маїк В. З., канд. техн. наук, доцент, проректор з
наукової роботи УАД

Пасічник М. С., д-р іст. наук, професор, зав. кафедри
інформаційної, бібліотечної та книжкової справи УАД

Красівський О. Я., д-р іст. наук, професор, зав.
кафедри європейської інтеграції та права Львівського
регіонального інституту державного управління Національної
академії державного управління

Члени оргкомітету:

Антоник О. В., канд. філол. наук, доцент кафедри
інформаційної, бібліотечної та архівної справи УАД

Берест І. Р., д-р. іст. наук, доцент кафедри
інформаційної, бібліотечної та архівної справи УАД

Гірняк Г. З., ст. викладач кафедри інформаційної,
бібліотечної та архівної справи УАД

Коляно М. М., ст. викладач кафедри інформаційної,
бібліотечної та архівної справи УАД

Олійник М. А., канд. іст. наук, доцент кафедри
інформаційної, бібліотечної та архівної справи УАД

Савчук Г. М., канд. іст. наук, доцент кафедри
інформаційної, бібліотечної та архівної справи УАД

Стадник О. В., ст. викладач кафедри інформаційної,
бібліотечної та архівної справи УАД

Стрельбицька С. М., канд. іст. наук, ст. викладач
кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи УАД

Ткач Л. М., канд. філол. наук, доцент кафедри
інформаційної, бібліотечної та архівної справи УАД

ЗМІСТ

Жанна Бабенко, Марина Костенко

ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО
СЕРЕДОВИЩА.....5

Леся Біловус, Наталія Яблонська

БЛОГОСФЕРА ЯК РЕКЛАМНИЙ МАЙДАНЧИК..... 15

Микола Олійник, Ігор Берест

СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ
БІБЛІОТЕК У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ.....25

Михайло Пасічник

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ ДОКУМЕНТИ.....37

Михайло Пасічник, Ігор Огірко

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО І
МЕДІЙНОГО ПРОСТОРУ.....46

Григорій Савчук

МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОМПАРАТИВІСТИКИ
ВІРУСУ Й ІНФОРМАЦІЇ.....56

Галина Сілкова, Марина Костенко

АНАЛІТИЧНА СКЛАДОВА У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ
БАКАЛАВРІВ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА
АРХІВНОЇ СПРАВИ.....68

Сана Стрельбицька

СУЧАСНІ ДИТЯЧІ БІБЛІОТЕКИ У ІНФОРМАЦІЙНОМУ
МЕДІА-ПРОСТОРІ.....77

Леся Ткач

ДОКУМЕНТОЗНАВЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ПРОБЛЕМА
НАЦІОНАЛЬНОЇ СПЕЦИФІКИ.....83

378.147:023.5

Ж.В. Бабенко, викладач

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

М.С. Костенко, старший викладач

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

Притаманні сучасному інформаційно-комунікативному середовищу тенденції зумовлюють необхідність модернізації процесів інформаційної діяльності. Інформаційна діяльність, що стала обов'язковим елементом функціонування різних сфер суспільства, розвивається в умовах формування єдиного глобального інформаційно-комунікаційного простору. Характеризуючи інформаційну діяльність, слід наголосити на її наскрізному і допоміжному характері щодо інших видів суспільної діяльності, що вимагають адекватного інформаційного забезпечення. Основними процесами практичної інформаційної діяльності (інформаційної роботи) традиційно є виробництво інформаційних продуктів та інформаційне обслуговування користувачів. В умовах розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій однією з тенденцій функціонування інформаційної сфери стала конвергенція як процес «стирання» меж між інформаційними продуктами та послугами. Зважаючи на це, інформаційні продукти та послуги розглядаються фахівцями як дихотомічна пара, що являє собою матеріальний результат інформаційної діяльності, який знаходиться у тісному взаємозв'язку і взаємодії та спрямований на досягнення загальної мети – забезпечення потреб користувачів.

Конкурентні механізми сучасного інформаційного ринку сприяють входженню інформаційних установ до глобального електронного простору в якості документно-комунікаційних комплексів, діяльність яких спрямована на формування інформаційного середовища з високим рівнем концентрації якісних інформаційних продуктів і послуг. Характерною рисою сучасного етапу розвитку всіх типів інформаційних установ є розширення комунікації з користувачами, зокрема через надання інформаційних послуг, реалізованих на основі сучасних електронних інформаційних продуктів. Розвиток інформаційного середовища сприяв персоніфікації інформаційних продуктів і послуг (можливість надання користувачам необхідної інформації з урахуванням їх індивідуальних інформаційних потреб) та диверсифікації (розширення спектра інформаційних продуктів і послуг та забезпечення споживачеві можливості їх вибору з урахуванням його можливостей і переваг). Саме ці прояви в діяльності інформаційних установ стають індикаторами рівня комфортності створеного для користувачів інформаційного середовища.

Трансформація основних процесів інформаційної роботи: виробництва інформаційних продуктів та інформаційного обслуговування (інформаційного сервісу) зумовлена не тільки розвитком інформаційно-комунікативного середовища, а також й змінами потреб користувачів інформаційних установ. В сучасних умовах найбільш запитуваною є інформація, що забезпечує споживачам можливість вирішення конкретних завдань у сфері їхньої базової діяльності. Отримати її можна в результаті так званого концептографічного обслуговування, яке базується на використанні інформаційних продуктів, отриманих на основі інформаційно-аналітичних досліджень. Подібні інформаційно-аналітичні продукти містять так зване вивідне знання, відсутнє в готовому вигляді у вихідних документах. В цілому, відмінною

ресою сучасних інформаційних документів стало посилення когнітивної складової. Забезпечити підготовку таких документів дозволяють сучасні інформаційно-аналітичні системи (ІАС), що здійснюють оперативний пошук, обробку й структурування інформації.

Найчастіше сучасні інформаційні технології використовуються на етапах технологічного циклу підготовки інформаційних документів, пов'язаних з пошуком, збором даних, зберіганням й розповсюдженням інформації. Найбільш складним щодо застосування цифрових технологій є процес перетворення (обробки) інформації [1].

Вирішувати завдання смислового пошуку і експертного статистичного аналізу даних дозволяють системи смислового пошуку в повнотекстових БД, які підтримуються основними фірмами-виробниками серверів БД. Спеціалізовані системи повнотекстового аналізу забезпечують можливість здійснення автоматичної класифікації і реферування текстів.

Практично всі ІАС, представлені на інформаційному ринку, для обробки фактографічних даних переважно використовують методи OLAP-аналізу та Data Mining (виявлення послідовностей, асоціацій, дерева рішень тощо). Методи, що належать до групи Data Mining, дозволяють виявляти причинно-наслідкові зв'язки, приховані закономірності в системі, яка аналізується, дозволяють знаходити невідомі до тепер дані, інтерпретувати необхідні для прийняття рішень в різних сферах діяльності знання. Ще більш широкі можливості для подальшого вдосконалення процесів підготовки інформаційних продуктів надають так звані системи інтелектуальної обробки текстів, що можуть здійснювати обробку, виробництво й управління знаннями.

Як стверджує О. Жабін [2], сьогодні формується особливий попит на інформаційні послуги комплексного характеру, що базуються на використанні інформаційних документів з різними

видами інформації: бібліографічною, аналітичною, повнотекстовою, мультимедійною. З метою підготовки таких продуктів необхідно використовувати інтегрований технологічний цикл обробки масивів інформації, який включає бібліографування, реферування, накопичення повнотекстових електронних зібрань, створення інформаційно-аналітичних і прогностичних матеріалів, здійснення бібліо- та наукометричних досліджень як бази для екстракції з інформаційних масивів нових знань.

В цілому, впровадження сучасних технологій обробки і розповсюдження інформації, розвиток нових каналів комунікації дозволяють інформаційним установам трансформуватися синхронно з соціумом.

Подальший розвиток процесів інформаційної роботи пов'язаний, на нашу думку, з:

- розширенням асортименту електронної інформаційної продукції за рахунок створення інтегрованих інформаційних документів, що містять різні види інформації;

- підготовкою та наданням користувачам персоналізованих інформаційних продуктів і послуг з посиленням когнітивної складової;

- розвитком інформаційних послуг комплексного характеру, які базуються на використанні методів інформаційно-аналітичних досліджень;

- вдосконаленням організаційної структури інформаційної діяльності шляхом перетворення провідних інформаційних установ в інфополіси – центри, чия діяльність спрямована на розробку й впровадження інновацій.

У зв'язку зі змінами інформаційних потреб споживачів та постійним розвитком інфраструктури інформаційного ринку посилюється роль маркетингової стратегії інформаційної діяльності.

У системі соціальних комунікацій інформація перетворилася на товар. Товарних характеристик вона набуває у процесі перетворення суб'єктами інформаційної діяльності вихідних даних на інформаційну продукцію, представлену в зручній для споживача формі, тобто – в процесі формування асортименту інформаційних продуктів та послуг, адекватних потребам реальних та потенційних користувачів інформаційної установи. Товар складає основу всієї маркетингової діяльності. Якщо товар не в змозі задовольнити потреби споживачів, ніякі додаткові витрати не поліпшать позиції установи на ринку. Конкурентні переваги на ринку інформаційних продуктів та послуг можна одержати тільки завдяки підвищенню їх якості. Фокусування на клієнті здійснило вирішальний вплив на загальний підхід до управління якістю і стало центральним аспектом програм тотального управління якістю (TQM).

Традиційно якість результатів інформаційної діяльності оцінюється з позицій пертинентності та релевантності, що базуються на врахуванні інформаційних потреб та інформаційних запитів користувачів. Однією з сучасних тенденцій функціонування інформаційної сфери є персоналізація – пропозиція користувачу тільки тієї інформації, що відповідає його потребам. Для перетворення на повноцінних суб'єктів ринку інформаційні установи мають активніше використовувати інструментарій digitalмаркетингу, спрямованого на залучення цільової аудиторії, розширення комунікації з користувачами і одержання відомостей про них з метою підвищення рівня інформаційного забезпечення та створення так званого персонального інформаційного середовища.

Значного розвитку у науково-практичній діяльності набули сервісологія, маркетинг послуг, менеджмент якості, управління взаєминами з клієнтами (Customer Relationship Management – CRM), ін. Загальним для цих напрямів є безумовний пріоритет користувачів, спрямованість на вивчення і задоволення потреб

клієнтів; обов'язковість реінжинірінгу бізнес-процесів з метою підвищення якості обслуговування.

Інформаційна діяльність в ринкових умовах загострює проблему управління взаємодією між споживачем і установою, яка пропонує послуги. Тому підвищеною увагою серед фахівців користується скандинавська концепція маркетингу – маркетинг взаємодії, поява якого пов'язана з розширенням сектору сервісного підприємництва (сфери послуг) і сервісною конкуренцією [3]. Її сутність полягає у встановленні, підтримці та покращенні різних форм взаємовідносин зі споживачами та іншими суб'єктами ринку для якнайкращого задоволення цілей учасників взаємодії. Використання її основних положень у функціонуванні інформаційної установи може стати важливим кроком до зміщення акцентів діяльності в напрямку розвитку інформаційного сервісу.

Відбувається розширення інструментарію маркетингових досліджень для прогнозування та вибору пріоритетів у формуванні актуального асортименту інформаційних продуктів та послуг за рахунок використання сучасних засобів веб-аналітики, що базуються на можливостях штучного інтелекту здійснювати обробку й аналіз великих обсягів структурованих та неструктурованих даних (big data). Сучасні веб-сервіси дозволяють опрацьовувати значні обсяги інформації, структурувати, візуалізувати її тощо. Доступними інструментами веб-аналітики є Google Analytics та Liveinternet. Веб-аналітика дозволяє здійснювати аналіз цільових аудиторій, конкурентів, обсягів інформаційного ринку, цифрового контенту та ін.

Таким чином, застосування клієнт-орієнтованого підходу при формуванні асортименту інформаційних продуктів та послуг будь-якої інформаційної установи та використання сучасних маркетингових інструментів, що надаються відповідними службами мережі Інтернет для вивчення поведінки споживачів інформації при роботі з ресурсами інформаційних установ та

виявлення уподобань користувачів, є, на нашу думку, є перспективним вектором вдосконалення системи інформаційного забезпечення користувачів. В цілому, інноваційні підходи до формування системи інформаційних продуктів та послуг забезпечуються втіленням нових напрямків інформаційної взаємодії з користувачами в електронному середовищі на основі вивчення клієнтських переваг та пов'язані з тенденцією інтелектуалізації сучасних інформаційних технологій.

Підготовка спеціалістів, здатних реалізовувати всі вищезгадані напрямки діяльності інформаційної установи в умовах сучасного інформаційно-комунікативного середовища, здійснюється вітчизняними закладами вищої освіти в межах доволі різноманітних освітніх програм зі спеціальності 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа”.

Кафедра документальних комунікацій та бібліотечної справи Рівненського державного гуманітарного університету більше двадцяти років забезпечує підготовку фахівців зі спеціалізації (спеціальності/напрямку підготовки) “Документознавство та інформаційна діяльність” зазначеної спеціальності. Відповідна освітня програма забезпечує формування низки фахових компетентностей, спрямованих на забезпечення в інформаційного працівника:

– здатності опанувати й застосовувати методи менеджменту у власній професійній діяльності та управлінні персоналом, розробляти і реалізовувати ефективні маркетингові стратегії та рекламні заходи, в т.ч., по просуванню інформаційних продуктів та послуг на інформаційному ринку.

– здатності застосовувати сучасні технології опрацювання інформації, в т.ч., сучасні технології бізнес-аналітики, інструменти веб-аналітики, системи управління контентом, технології візуалізації даних з метою аналізу та прогнозування;

– здатності проводити комплексні інформаційно-аналітичні дослідження соціальних, економічних, політичних тощо систем з метою прогнозування змін й оцінки наслідків прийняття науково обґрунтованих та економічно доцільних практичних рішень, розробляти й управляти проектами;

– здатності розробляти і впроваджувати системи ефективних заходів по інформаційному забезпеченню органів державної влади, суспільно-політичних інститутів, виробничих та невиробничих структур та суспільства в цілому з різноманітного кола питань, в т.ч., застосовуючи принципи та методологію проектування баз даних, інформаційних систем, соціальних мереж, цифрових бібліотек та архівів;

– здатності опановувати й використовувати комунікаційні, соціологічні, управлінські знання, навички інтерв'ювання, написання текстів, володіння основними програмними продуктами для створення аналітичних матеріалів, призначених для виявлення тенденцій, освітлення фактів, можливого прогнозування ситуації тощо перед чисельною аудиторією.

В межах спеціальності 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа” кафедрою документальних комунікацій та бібліотечної справи також було розроблено нову освітню програму зі спеціалізації “Документно-інформаційне забезпечення управлінської діяльності”. Навчальний план зазначеної спеціалізації спрямований на формування в здобувача вищої освіти системи фахових компетентностей, покликаних реалізовувати інформаційну підтримку всіх етапів управлінського циклу. В контексті вирішення завдань ефективного інформаційного забезпечення управлінської діяльності освітня програма дозволяє бакалаврам здобути такі фахові компетентності, як:

– здатність проводити емпіричні дослідження та застосовувати аналітичні технології в цілях побудови репрезентативних, достовірних або обґрунтованих гіпотетичних

висновків про стан ситуації, системи, об'єкту тощо, які змінюються;

- здатність застосовувати необхідний аналітичний інструментарій для систематизації, критичного оцінювання, інтерпретування вихідних даних і використовувати отриману інформацію в контексті вирішуваного управлінського завдання або проблеми;

- здатність здійснювати інформаційну підтримку всіх етапів управлінського циклу, в т.ч., шляхом побудови узагальнених інформаційних моделей реальних ситуацій та розробки комплексних аналітико-прогностичних висновків;

- здатність застосовувати методи обробки статистичних та інших метричних даних, відомостей зі ЗМІ, укладання дайджестів, оглядів, інших видів інформаційної характеристики документів;

- здатність забезпечувати прийняття і реалізацію управлінських рішень на основі критичного осмислення наявної інформації або результатів виконаного інформаційно-аналітичного дослідження;

- здатність визначити оптимальну стратегію пошуку інформації та представити результати її аналізу і синтезу в найбільш сприятливій для прийняття й реалізації управлінського рішення формі;

- здатність застосовувати засоби аналізу з візуалізацією даних та відповідними інструментами для забезпечення прийняття стратегічних управлінських рішень;

- здатність виявляти й аналізувати дані з відкритих джерел, перевіряти гіпотези й припущення, робити висновки за результатами аналізу та презентувати їх;

- здатність застосовувати можливості сервісів Web 2.0 в інформаційному забезпеченні прийняття та реалізації управлінських рішень;

– здатність використовувати методика інтент-аналізу публікацій у ЗМІ, соцмережах тощо для обґрунтування управлінських рішень;

– здатність використовувати внутрішні та зовнішні інформаційні ресурси для виявлення, відбору та здійснення інтелектуального аналізу даних щодо поточного стану бізнесових та інших структур в цілях вироблення управлінських рішень щодо їхнього вдосконалення.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що здатність освітніх програм формувати фахові компетентності документознавців саме в контексті трансформації сучасного інформаційно-комунікаційного середовища є визначальним фактором якісної професійної підготовки зі спеціальності 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа”.

Список використаних джерел

1. Танатар Н. В. Интеллектуальные поисково-аналитические системы мониторинга СМИ // Библиотеки Национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. К., 2008. Вып. 6. С. 205-219.

2. Жабін О. Технологічні трансформації в бібліотеці: від бібліографування до наукометрії // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. К., 2015. Вип. 41. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

3. Блюменау Д. И. Информация и информационный сервис. Ленинград : Наука, 1989. 192 с.

Л.І. Біловус, доктор історичних наук, професор

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Н.М. Яблонська, кандидат філологічних наук, викладач

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

БЛОГОСФЕРА ЯК РЕКЛАМНИЙ МАЙДАНЧИК

Динаміка мовного жанру блогу, як особистісно-орієнтованого й такого, що має адресатів усередині групи, соціокультурно зумовлена і виражається в розвитку інституційних жанрових задумів. Принципи творення тексту, відпрацьовані на кожному етапі розвитку блогосфери, на наступному етапі починають використовуватися для реалізації інтенцій іншого типу – більш високого рівня інституціональності, що визначає специфіку жанрового тексту, де жанрові ознаки попередніх етапів виконують нові функції.

Тому жанрові ознаки блогу-щоденника, блогу-сторіс, а також блогів-ЗМІ стали використовуватися для реалізації рекламних, політичних завдань, інтенцій підтримки сценічних іміджів (акторів, музичних виконавців, громадських діячів) та ін.

Можливість маніпулятивного використання блогу для реалізації інтенцій соціальних інститутів забезпечується наступним:

- збереженням блогової щоденникової основи (конкретність авторського початку, орієнтованість на відповідну реакцію адресата, відсутність інституційних обмежень в поданні диктумного змісту, особистісно-орієнтований характер текстотворення), що дозволяє реалізувати ефект читацького довіри;
- блоговою популярністю автора, що забезпечує його авторитетність;

– можливістю використовувати принципи творення тексту, відпрацьовані в соціально авторитетних комунікативних сферах (політика, ЗМІ та ін.).

Реалізація різних інституційних інтенцій по-різному здійснюється в журналах блогерів певного типу, що зумовлено їхнім статусом в блогосфері – рівнем популярності (популярний блогер – блогер, який прагне до популярності). При їх виконанні автор переслідує певну суб'єктивну мету.

Одним із джерел соціально обумовлених змін дискурсу блогосфери, що виявляють його особливі жанрові форми, є вплив рекламних інтенцій.

Створення попиту на товар чи послуги – та мета, якій підпорядковані форма і зміст рекламної комунікації. Прецеденти використання блогу в маніпулятивних цілях стали передвісниками появи в блогосфері маніпулятивних рекламних інтенцій.

Специфікою блогів на веб-сайтах та у соціальних мережах є висока активність користувачів. Швидкість реалізації та отримання інформації в блозі, відсутність інституційних обмежень, доступність зворотного зв'язку, можливість використовувати конкретний образ автора і надавати повідомленню форми неупередженої оцінки – все це робить блог привабливим рекламним майданчиком.

Активність рекламної комунікації зростає пропорційно до того, як розвивається блогосфера. Початкове позиціонування блогу як інтернет-щоденника змінюється з відкриттям реєстрації для всіх бажаючих, яке призводить до того, що аудиторія блогів різко зростає, а отже, зростає і кількість потенційних читачів. Прагнення до блогової популярності, як постійна орієнтація на читача, призводить до трансформації жанрової інтенції, орієнтації на публічність, медійність, яка поступово зростає. Блоги починають приховано, а на наступних етапах і прямо використовуватися в якості рекламних майданчиків, перетворюючи читачів у

потенційних покупців. Рекламні інтенції визначають формування окремої гілки еволюції жанрів блогосфери.

Реклама як вид текстової діяльності з'явилася у вітчизняному соціальному просторі відносно недавно, але, тим не менш, є чимало робіт, які досліджують її соціолінгвістичний аспект (Н. В. Бутник, Ф. С. Бацевич, Є. С. Коваленко, Л. А. Дядечко, О. І. Иванова).

Також дослідники теорії комунікації, в аспекті рекламного дискурсу (І. Батуревич, Ф. С. Бацевич, Л. І. Брудницька, В. В. Зірка, Т. В. Кравець) відзначають, що функціональна специфіка рекламного тексту – це установка на оперативну дієву реакцію адресантів, адже успішна комунікація – це отримання потрібного результату:здійснення покупки, голосування за певного кандидата, вибір конкретного видовища або бажаного акту благодійності. Найбільш наполегливо до завдань рекламування залучаються жанри публіцистики.

Отже, по-перше, рекламний дискурс не утворює особливих жанрів для своєї реалізації, а використовує соціально відпрацьовані жанри для вирішення рекламних завдань. Це створює можливість використання жанрів блогосфери в рекламних цілях. По-друге, реклама проявляє особливу активність у використанні жанрів ЗМІ, що визначає особливу органічність і високу частотність її проникнення в блогосферу.

Дискурс блогосфери також активно створює умови для жанрової взаємодії. В результаті рекламні інтенції:

1) успішно використовують блог як спосіб і канал рекламування, як зручний майданчик для своєї реалізації, але не проникають у його жанрову структуру (зберігають самостійність), а отже, змінюють функцію, але не змінюють зовнішні принципи формування жанрового тексту;

2) активно проникають у блог, трансформуючи його, в результаті чого формуються нові гібридні жанри: рекламний блог-щоденник, рекламний блог-сторіс, блог-рекламна замітка та ін.

Метою блогера, який розміщує рекламу в своєму журналі або на сторінці, є отримання вигоди від реалізації рекламного продукту (в якості якого виступає блогівий текст) – як частина загальної вигоди від продажу товару/послуги. Відповідно, мета такого автора як суб'єкта, який написав текст, – переконати читачів (як потенційних покупців) у тому, що це справді якісний та хороший продукт/послуга. Можливість її реалізації забезпечується його блоговою популярністю, яка визначає довіру читачів.

Рекламний дискурс як засіб комунікації блогер може реалізовувати в прихованій формі (не маркуючи його як рекламний) і відкрито (спеціально вказуючи мету). Відповідно, типи реклами в блогосфері визначаються як прихована і відкрита реклама. Прихований і відкритий характер реклами впливає на тип образу автора і на вибір жанрової форми дискурсу блогосфери.

Реклама в прихованій формі.

У текстах прихованої реклами образ автора завжди збігається з щоденниковим, що використовується в маніпулятивних цілях. Такий образ автора характерний для жанрів блогу-щоденника та блогу-сторіс.

Виникнення прихованої реклами пов'язано з падінням ефективності впливу прямої реклами і пошуком інших шляхів рекламного впливу на споживача. «Прихована реклама» – це реклама, розміщена під виглядом інформаційного або авторського матеріалу, зовнішні ознаки якого відповідають повідомленням рекламного характеру. Вона спрямована на популяризацію іміджу бренду і на хороше ставлення до нього потенційних споживачів і цільової аудиторії.

«Секрет» ефективності матеріалів, що містять приховану рекламу, полягає в тому, що при її реалізації відбувається підміна

джерела інформації і, відповідно, цілі тексту: у читача повинно скластися враження, що вона виходить не від зацікавленої особи, а від звичайної людини, що ділиться власним досвідом, здійснює оцінку товару/послуги, що повинно знизити поріг критичності сприйняття його позиції. Насправді прихована реклама має на меті знайомство потенційних покупців / клієнтів / партнерів із продуктом / послугою / торговою маркою компанії; збільшення впізнаваності продукту; створення позитивного іміджу, просування унікальних конкурентних переваг; підвищення інтересу за рахунок керованих обговорень в Інтернеті.

Прихована реклама в блогах, в основному, представлена Product Placement – прийомом, що полягає в розміщенні позитивної згадки про продукт, за яке автор отримує комерційну вигоду [10; 12]. Мета даного виду прихованої реклами – не нав'язувати товар або послугу, а порадити бренд або згадати про торгову марку. При цьому текст блогу не повинен містити очевидних ознак. Блогер просто ділиться своєю думкою і поглядами, що створює ілюзію неупередженості та ненав'язливості, а це, в свою чергу, – головна умова для успішної прихованої маркетингової кампанії. За формою текст прихованої реклами є звичайним стандартним блогівим текстом (постом) жанру блогу-щоденника або блогу-сторіс, в якому рекламований товар / послуга можуть оцінюватися як позитивно, так і негативно. Для того щоб отримати такий пост в блозі, рекламодавцю необхідно просто зробити неофіційне замовлення власнику блогу (автору), який сам оформить рекламну інформацію у вигляді жанру блогу-щоденника.

Прихована реклама завжди складається автором блогу, який має на меті приховати рекламні інтенції в своєму пості. Ефективність розміщення «прихованої» інформації про торгову марку залежить від професіоналізму автора, його здатності до гармонійної інтеграції послання прихованої реклами в тканину твору. Наполеглива, нав'язлива прихована реклама здатна

зіпсувати враження про бренд, продукт або послугу, відштовхнувши від нього споживачів. Відсутність продуманої рекламної стратегії неодноразово призводило до викриття подібних кампаній.

В силу принципової немаркованості рекламних інтенцій у блозі, ідентифікація текстів прихованої реклами лінгвістичними методами неможлива. Специфіку жанрової трансформації блогу, яка зазнала впливу прихованих рекламних інтенцій, можна розглянути на прикладі постів, рекламні установки яких отримали скандальну популярність в інтернет-товаристві.

Прихована реклама зародилась в умовах заборони реклами в блогосфері, але зберігається в ній і досі, реалізуючись у різних жанрових формах дискурсу блогосфери (в більшості – в блозі-щоденнику і блозі-сторіс), але, як уже зазначалося, не може бути однозначно ідентифікована лінгвістичними методами, так як, при успішній її реалізації, не вносить змін у жанровий текст.

Таким чином, у блогосфері прихована реклама реалізується в журналах популярних блогерів, які виступають в ролі агентів інституту реклами та реалізують суб'єктні інтенції створення позитивного образу товару / послуги за рахунок використання щоденникового образу автора, відповідно, вираженого в жанрових текстах блогу-щоденника і блога-сторіс.

Реклама у відкритій формі.

Динаміка розвитку блогосфери (зростання популярності блогів, авторитету блогерів як джерел інформації та аналітики), а також розвиток рекламних технологій і розширення їх соціальної ролі привели до необхідності розробки інших блогівих рекламних стратегій та їх легітимізації в інтерфейсі блогосфери. У зв'язку з тим, що для ефективного Product Placement опубліковані повідомлення (пости) повинні бути гранично коректні з точки зору стилю і змісту, в жодному разі не вибиватися з контексту і не наводити на думку про Product Placement, на перший план

виходить питання формування у блогера нових компетенцій, які кардинально трансформують «щоденникові» жанрові особистісно-орієнтовані інтенції в інтенції, наближені до професійних (інституціональних).

Із 2009 року була офіційно дозволено використовувати блоги як рекламні майданчики і, звичайно, почала відбуватись переорієнтація блогосфери на медійність, що стало формою комерційного використання блогової популярності. До цього моменту власники блогів із небажанням розміщували на сторінках своїх блогів рекламні матеріали, вважаючи, що це може несприятливо позначитися на їх репутації. Але практика показала, що розміщення рекламних блогів не тільки не зменшила кількості користувачів, які відвідують блоги, а навіть посприяла подальшому зміцненню довіри до матеріалів, які були розміщені. У більшості випадків вони спеціально позначаються хештегом «реклама».

У текстах відкритої реклами образ автора може збігатися з щоденниковим або не збігатися з ним. В останньому випадку в рекламній функції використовуються не характерні для блогосфери жанри, тексти яких розміщуються в блогівому журналі.

Розглянемо специфіку трансформації жанру блогу в результаті інтеграції в нього відкритих рекламних інтенцій. При їх реалізації може бути використаний як щоденниковий образ автора, так і такий, що не збігається з ним, а визначає вибір жанрової форми.

Таким чином, в блогосфері відкрита реклама, як і прихована, реалізується в журналах популярних блогерів, які виступають у ролі агентів інституту реклами та реалізують суб'єктні інтенції створення позитивного образу товару / послуги як за рахунок використання щоденникового образу автора, так і за рахунок його принципового руйнування. Збереження щоденникового образу автора реалізується в жанрових текстах блогу-щоденника та блогу-

сторіс, його руйнування відображає використання блогерами рекламних жанрів.

До специфіки організації жанрового рекламного тексту в блогосфері варто віднести проявленість автора. У всьому іншому мовне оформлення жанру відповідає оформленню звичайних рекламних текстів, яким притаманний багатий спектр виразності на всіх мовних рівнях і граничне насичення прийомами експресивної стилістики (використання відомих образів, прецедентних текстів і соціально-значущих стереотипів, підкреслення вигідних умов продажу, а також пряме переконання в необхідності придбання з образним перерахуванням переваг товару).

Жанрова специфіка реалізації рекламних інтенцій така, що соціально обумовлені зміни дискурсу блогосфери, викликані їх проникненням, призводять до зміни авторської інтенції, яка формує гібридні за своєю природою рекламні жанри, які набувають певних особливостей у варіантах реалізації:

1. Прихована реклама, широко поширена і використовується в жанрі блогу-щоденника та блогу-сторіс. Перші спроби її реалізації виявилися невдалими через невідпрацьовані стратегії та очевидну для адресатів неорганічність поєднання рекламних жанрів і жанру блогу-щоденника. Та в подальшому розвитку прихована реклама, за умови вмілого маскуванню рекламних інтенцій, активно функціонує в блогосфері, але її реєстрація лінгвістичними методами є неможливою.

2. Відкрита реклама, в якій образ автора збігається зі щоденниковим. В цьому випадку яскраво виражені особистісно-орієнтовані принципи формування тексту, характерні для щоденникової основи і використовуються для реалізації рекламних інтенцій, «маскуються» під щоденникові. Взаємодія інтенцій реклами і щоденника допомагає подолати тривіальність реклами. Така взаємодія виражається у формуванні особливих рекламних

блогових жанрів (рекламного блогу-щоденника та рекламного блогу-сторіс).

При цьому зміна авторського задуму (прихованого або явного) зобов'язує його підтримувати певний образ автора як звичайної людини, яка користується товаром так само, як і адресат (образ адресата є цільовою аудиторією даного продукту / послуги) – з одного боку, а з іншого боку підтримувати «образ експерта», який розуміється на особливостях (перевагах і недоліках) даного товару.

Тематичне поле рекламних текстів залежить від вибору предмета реклами самим блогером і його цільової аудиторії. Фактично предмет реклами не обмежений.

3. Відкрита реклама, в якій образ автора не збігається з щоденниковим, представляє «готовий» рекламний текст від імені рекламодавця і проявляється, як правило, узвичних офлайнових публіцистичних жанрах.

Таким чином, рекламні інтенції в блогосфері трансформують блогівий жанр «блог-щоденник» і «блог-життєва історія», утворюючи нові рекламні жанри (адже основою в них є блогівий «щоденник»), і реалізуються в блогівих жанрах ЗМІ, поєднуючись із медійними інтенціями.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 264 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
4. Бирик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. 589 с.

5. Дергач Д.В. Медійна жанрологія в дискурсі сучасного філологічного знання // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2014. Вип. 28. С. 26-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apy1_2014_28_5
6. Калита О. М. Електронна комунікація: мовнокомунікативні особливості й жанрова диференціація // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2012. Вип. 9. С. 102-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2012_9_32.
7. Кириллов А. Г. Дискурс блогосфери: ключевые понятия и категории блогов как гипержанра компьютерно-опосредованной коммуникации // Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе: межвуз. сб. науч. тр. Орёл: Орл. гос. ин-т искусств и культуры, ООО «Горизонт», 2014. С. 270-271.
8. Коваленко О. Ю. Блог та e-mail як жанр інтернет-комунікації. Лінгвістичні особливості реалізації комунікативних стратегій. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/14872>
9. Крутько Т. В. Маніпулятивний вплив віртуальної реклами // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. К.: ЛОГОС, 2007. С. 167-173.
10. Рудая Е. А. Российский продакт-плейсмент: вчера, сегодня, завтра // Бренд-менеджмент. 2008. № 4. С. 242-251.
11. Слухай Н. В. Художественный образ в аспекте лингвистики текста. Симферополь: Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 2000. 84 с.
12. Хохлова Т. П. Product Placement как глобальная стратегия продвижения товаров и услуг: проблемы и пути их решения // Т. П. Хохлова, П. В. Назаретян. Маркетинг в России и за рубежом. 2011. № 2. С. 87-98.

13. Чемеркін С. Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. К., 2009. 240 с.

14. Шкіцька І.Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 440 с.

УДК 930.85+94(37)

М.А. Олійник, кандидат історичних наук, доцент

Українська академія друкарства, м. Львів

І.Р. Берест, доктор історичних наук, доцент

Українська академія друкарства, м. Львів

СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

У Стародавньому Римі розвитку бібліотек приділялася особлива увага. На нашу думку, найяскравішим прикладом тієї величезної ваги, яку мала для римлян книга і розуміння важливості бібліотек для усієї громадянської общини – *civitas*, є фінансування Плінієм Молодшим побудови та наповнення нею книгами бібліотеки у рідному для нього муніципії *Novum Comum* в Транспаданській Галлії (сучасне Комо в Ломбардії) (CIL. V. 5262; Plin. NH. 3.124). Незважаючи на те, що така добродійність вимагала величезних коштів, а Пліній потратив на неї більше мільйона сестерціїв, цей відомий римлянин не пошкодував грошей на цю велику справу [8, с. 9, 289]. З цього також випливає, що багаті землевласники відкривали різні громадські споруди, опікувалися ними та власним коштом утримували їх та розвивали. Відомо й про урочисті відкриття новозбудованих бібліотек у Римській державі (Plin. Epist. 1.8.2). Нариклад, Пліній Молодший у своїх “Листах” просить свого товариша, Помпея Сатурніна, відредагувати промову, підготовану для відкриття бібліотеки (Plin. Epist. 1.8.2-9) [5, с. 81].

Першу публічну бібліотеку запланував відкрити ще Юлій Цезар – за прикладом тієї, що існувала в александрійському Мусейоні [6, с. 266]. До цього часу в Римі були лише приватні бібліотеки у заможних громадян. Імператор будував грандіозні плани по будівництву цілої мережі грецьких та латинських публічних бібліотек у столиці, та безрезневі іди завадили цьому (Suet. Iul. 44.2) [7, с. 564]. Облаштування першої римської бібліотеки завершив Азиній Полліон в 38 р. до н. е. (Plin. NH. 35.10) [2, с. 388; 11, с. 787]. Він, на засоби від трофеїв, отриманих після завоювання південної Іллірії (Suet. Aug. 29.3), реставрував Атрій Свободи (*Atrium Libertalis*), відкривши при ньому бібліотеку. У ній, окрім книг, знаходилися портрети відомих письменників, статуї визначних героїв та інші твори мистецтва, що може свідчити й про подвійну функцію цієї установи, яка окрім бібліотечних функцій, була ще й мистецьким музеєм. Першим бібліотекарем призначено відомого вченого-енциклопедиста (*polyhistor*) того часу – Марка Терренція Варрона, який був залучений до розвитку бібліотечної справи ще Цезарем [7, с. 399]. Визнанням видатних заслуг цього антиквара в царині розвитку римської культури було те, що він єдиний серед римлян того часу удостоївся прижиттєвого пам'ятника у першій римській публічній бібліотеці (Plin. NH. 7.115). Вже в часи принципату Августа та при його наступниках, подібні заклади почали відкриватися не лише в Римі, а й в інших містах Імперії [9, с. 321]. Вищезгаданий імператор, усвідомлюючи важливість літератури для пропаганди власних ідей та розуміючи значення і силу літератури, вручив “спеціальне доручення” Помпонію Макру по “облаштуванню бібліотек” (*ordinandas bibliothecas*). Їх відкриття було наслідуванням подібних споруд в елліністичних монархіях і одночасно змаганням у помпезності та обсязі розміщеної там кількості літератури (Plin. NH. 35.10) [7, с. 642].

За ініціативою Августа, на Палатині було побудовано бібліотеку Аполлона (*bibliotheca Apollinis*, *bibliotheca Palatina*). Вона була частиною храмового комплексу Аполлона – вибраного самим тріумвіром, а потім імператором особистого бога-покровителя. Ця перша державна бібліотека в Римі складалася з двох відділів – грецького та латинського і була урочисто відкрита в 28 р. до н. е. (Suet. Aug. 29.3; Cass. Dio. 53.1.3). Посаду завідуючого нею займав вільновідпущеник Гай Юлій Гігін. Він був учнем Корнелія Александра Мілетського, визначного вченого Пергамської школи. Гігін був відомий як філолог, історик та географ і також носив прізвисько *polyhistor* (“багатознаючий”), що вказувало на універсальність та багатогранність його знань. Перу Гігіна належали численні, та на жаль, втрачені праці. Він тісно товаришував з Овідієм. Гігін створив велику бібліотеку високого рівня. У її приміщеннях було багато місця для вчених занять і рецитацій, мова про які піде нижче. Швидше за все, саме в одному з них вперше читалися вголос «Енеїда» Вергілія, глави історичної праці Тита Лівія і багато інших творів, що склали славу епохи Августа. На рецитаціях нерідко був присутнім сам принцепс [7, с. 258-259]. За іншими джерелами, бібліотекою завідував товариш Овідія, Макр [3]. Під час великої пожежі в Римі у 64 р. н. е. Палатинська бібліотека згоріла, але була відбудована Доміціаном у 80-х – 90-х рр. I ст. В черговий раз вона горіла за правління Коммода в 191 р. (Gal. 13.362, 15.24), а остаточно знищена в 363 р. н. е., під час чергової пожежі [13]. *Bibliotheca Palatina* часто фігурує у творах античних авторів. Про неї пишуть Овідій (Ovid. Trist. 3.1.60) та Гораций (Horat. Ep. 1.3.17). Відомо, що книгами цієї бібліотеки користувався Марк Аврелій (Front. Ep. 4.5) [1, с. 198].

Недавно відкриті археологами приміщення особистої бібліотеки Августа свідчать про значну освіченість та вченість принцепса. У порівнянні з аналогічними приватними бібліотеками, розкопаними на схилах Везувію, імператорська вражає розмірами

ніш для шаф, які знаходилися паралельно одна до одної. Ймовірно, одна ніша призначалася для латинських книг, а паралельна їй – для грецьких. Як пишуть дослідники цієї бібліотеки, вона дозволяє бачити у принцесі більше, ніж просто освічену, культурну чи цивілізовану особистість; радше, вона демонструє його вченість та дослідницький хист [7, с. 259].

Бібліотеки відігравали в римському суспільстві роль культурно-наукових центрів на тому рівні, який відповідав би своїй епосі. Збереглося висловлювання Плінія Молодшого про бібліотеку Геренія Севера, надзвичайно освіченої для того часу людини (Plin. Epist. 4.28.1). Мова йдеться про її культурне значення та про зібрання у ній не лише книг, а й цінних скульптур та зразків портретного живопису [5, с. 82].

Окрім просвітницької мети, бібліотеки стають центрами державної пропаганди. Азиній Полліон, про якого ми вже згадували і який зв'язав своє ім'я з першою римською бібліотекою, запровадив традицію приходити до неї із запрошеннями (*codicilli*) на так звані публічні читання – рецитації (*recitationes*). Так, у щойно відкритій бібліотеці, він провів презентацію своєї “Історії громадянської війни” (Sen. Contr. 4). Така практика, як правило, узгоджена з правлячим принцепсом, стала звичною, навіть модною в суспільно-політичному житті Римської держави. Август сприяв успіху цього починання частою участю в *recitations*, зокрема своєю посидючістю, уважністю, терпцем і розумінням того, що такі читання надзвичайно корисні для пропаганди державної політики. Він ставав покровителем талановитим ораторам та письменникам, які у своїх творах не лише возвеличували його діяння, а й давали цінні поради для римських громадян, які органічно вписувалися в офіційну політику імператора. Як приклад, можна навести прочитані Августом промови Квінта Метелла “Про примноження потомства” та Рутілія “Про порядок домобудування” (Suet. Aug. 89.2-3) [6, с. 268]. Август не цурався читання власних творів, але

переважно, в родинному колі чи серед найближчого оточення. Лише ті, які були особливо актуальними чи значними, як наприклад “Анти-Катон”, імператор зачитував публічно, в бібліотеці Аполлона [7, с. 259].

В 33 р. Тиберій відкрив бібліотеку на Марсовому полі, біля портика Октавії (*bibliotheca Octavia*), що оточував храми Юпітера та Юнони. Вона також зазнала руйнувань під час Великої пожежі Риму (*Magnum Incendium Romae*) в 64 р. н. е. і була відновлена Доміціаном за великі кошти. Цей імператор не лише відновив її, а й поповнив фонди копіями та оригіналами книг з *Bibliotheca Alexandrina* [13]. В біографії Тиберія Світоній розповідає про відкриття цим імператором ще одної бібліотеки, присвяченої музам при Новому храмі (*Templum novum*) (Suet. Tib. 74).

В 75 р. імператор Веспасіан відкриває бібліотеку при новозбудованому храмі Миру (*bibliotheca Pacis*). У ній зберігалися, переважно, твори вчених-граматиків. Це був прообраз наукової бібліотеки із спеціалізованим профілем. Відомо, що вона продовжувала діяти в III ст. і там збиралися літератори та граматика для вчених бесід (*Treb. Pol. Trig. Tyr. 31.10*) [1, с. 199-200].

Однією з найбагатших, – як за архітектурою, так і за наповненням, – є заснована Траяном в 100 р. *bibliotheca Ulpia*, що знаходилася на території знаменитого форуму. У ній, на пронумерованих стелажах зберігалися книги аж до початку IV ст. Адріан (117-138 рр.) заснував бібліотеку при Капіталійському храмі [2, с. 388]. Ця бібліотека також слугувала державним архівом [13]. Останньою датою згадки про цю бібліотеку є 480 р., про що пише історик Зосим. Це говорить про її функціонування на той час [14].

Публічні бібліотеки відкривались навіть при термах (а їх лише у Римі в I ст. до н. е. нараховувалося близько 170-ти – *М.О.*), де можна було почитати книгу чи взяти її для читання вдома.

Відома колекція книг, що зберігалася в термах Діоклетіана [2, с. 388; 10, с. 269; 13]. Наприклад, в Тібурі, при храмі Геркулеса, розміщувалася бібліотека, звідки книги видавалися на дім – аналог сучасного абонементу (Aul. Gell. Noct. Att. 9.14.3, 19.5.4).

За даними джерел, останньою відомою у Римі бібліотекою була бібліотека, відкрита Александром Севером (222-235 pp.). Її розмістили у храмі всіх богів – Пантеоні. Вперше в історії римських державних бібліотек її організатором і керівником став вчений-християнин, енциклопедист Секст Юлій Африкан. У цій книгозбірні містилися не лише книги латиною та грецькою мовою, а також твори на арамейській та івриті [13].

З розділом Римської імперії на Східну та Західну, роль культурного центру Середземномор'я переходить до Константинополя. У столиці майбутньої Візантії імператор Константин засновує велику бібліотеку, яка вже в V ст. містила понад 120 000 книг. У ній експонувалися унікальні екземпляри, наприклад, величезний сувій пергаменту довжиною 37м, у якому була записані золотими літерами поеми Гомера “Ілліада” та “Одіссея” (Zonar. Epit. hist. 14.2) [1, с. 201].

Існували бібліотеки й в інших провінційних містах – у Вольсиніях (СІЛ. XI. 2704) та Суессі Помеції (СІЛ. X. 4760) [8, с. 289]. У Суессі бібліотеку заснувала теща імператора Адріана і вона носила назву *bibliotheca Maridiana* [3]. У Нумідії, в Тімгаді бібліотеку було відкрито багатим меценатом Марком Юлієм Флавієм Рогаціаном. На цю добру справу він виділив близько 400 000 сестерціїв. Найвідомішою була Александрійська бібліотека, яка в часи Цезаря нараховувала 700 тис. книг, а вже за Римської імперії стала поступово занепадати. В 47 р. до н. е. велика частина її фондів згоріла, інша частина знищувалася пожежами у наступні століття. В 391 р. книги цієї бібліотеки, які знаходилися при храмі Серапіса, були знищені під час сутичок між християнами та язичниками. З найбільшими бібліотеками Імперії сперечалася

Пергамська бібліотека Атталідів, яка нараховувала 200 тис. папірусних та пергаментних книг [12, с. 76].

Бібліотеки мали свій штат обслуговуючого персоналу. На чолі кожної стояли прокуратори, які мали стосунок до бібліотечної справи. За Адріана цю посаду займав відомий філолог Луцій Юлій Вестин, який очолював Греко-Римську бібліотеку у столиці (“...*a bibliothecis Romanis et Graecis*”). Цим чиновникам підпорядковувалися раби, старший з яких звався “магістром”. Вони стежили за порядком, прибирали стелажі, чистили книги, були переписувачами чи вели необхідну документацію [1, с. 202]. В едикті імператора Валента від 372 р. “Про антикваріїв та хранителів Константинопольської бібліотеки” згадується її персонал – чотири грецьких і три латинських антикварії, спеціалісти по реставрації та переписуванню старовинних книг, для виготовлення нових книг і відновлення старих [1, с. 202].

Префекти міст та завідувачі бібліотек також мали повноваження прирікати на повільне, але гарантоване зникнення книг, небезпечних для правлячого на той час імператора. Їх не обов’язково знищували, – просто сувої з підозрілим змістом ховали в книгосховищах, – подалі від допитливих відвідувачів [6, с. 268]. Одним з таких бібліотекарів був вищезгаданий Помпей Макр. Август наказав Макру не видавати деякі твори Юлія Цезаря, писані цим діячем в дитячому та юнацькому віці (Suet. Iul. 56.7). Скоріш за все, мета цього заходу була цілком необразливою для попередника Августа. Він, таким чином, просто намагався забезпечити покійного Цезаря від його ж інфантильних творів, які вже не пасували “божественному” статусу їх автора [7, с. 261]. Та, імператорська цензура мала й більш серйозніше застосування як, наприклад, вилучення та заборона деяких творів Овідія, які начебто підривали моральні устої римського суспільства, посягали на традиційні сімейні цінності римлян. Неугодними владі наступного імператора – Тиберія, були книги історика Кремуція Корда, навіть

не зважаючи на те, що вони з успіхом читалися ще в часи Августа, а згідно пасажу Світонія, можливо й самим істориком імператору (Suet. Tib. 61.3) [5, с. 83]. Можна припустити, що вони також вилучалися та знищувалися. Сам вчений за свої твори поплатився найціннішим – своїм життям в 25 р. н. е. (Sen. Cons. ad Marc. 1.3-4, 22.4-7; Tac. Ann. 4.34; Suet. Tib. 61.3; Quint. 10.1.104; Cass Dio. 57.24) [7, с. 726; 11, с. 810]. Наступник Тиберія – Калігула, наказав вилучити з усіх бібліотек твори Вергілія і Тита Лівія, вважаючи їх нездарамі (Suet. Cal. 34.2). Також він реанімував творчість Корда, що свідчить про ймовірну збереженість частини його праць у бібліотеках Риму (Suet. Cal. 16.1). В подальшому, вони були втрачені повністю.

В Римській державі велася й велика робота по складанню книжкових каталогів. Відомо, що такою працею займався Пліній Молодший, який серйозно ставився до бібліотечної справи. У даному випадку – до книги та до творчості свого дядька – Плінія Старшого [5, с. 83]. Саме племінник склав каталог виданих книг цього видатного енциклопедиста (Plin. Epist. 3.5.1-7). Окрім каталогу творів окремого автора, відомі складені каталоги-рекомендації для читання античних авторів з вказівкою жанру. Наприклад, Пліній Молодший рекомендує вивчити комедію невідомого тепер автора Вергілія Романа, яка за цінністю і значенням стояла поряд з творами Плавта і Теренція (Plin. Epist. 6.21). Також він цінує праці Тацита (Plin. Epist. 7.20.1-2), рекомендує читачам книги Плавта, Теренція та Катюла, а також захоплюється творчістю Демосфена, Полліона, Цезаря та Цицерона (Plin. Epist. 1.20.4). Сенека радить читати Катона, Сократа і Платона, а особливо, Вергілія (Sen. Ep. Mor. 6.6, 44.10, 82.9-10, 87.9-10, 104.21, 108.38) [5, с. 83]. Вже наприкінці республіканського періоду видавалися спеціальні настанови по бібліографії, де містилися рекомендації відносно того, як придбати книгу чи тогочасні довідники з бібліотекознавства. Це велика

праця Гереннія Філона “Про придбання та вибір книг” в 12-ти книгах, варронівська “Про бібліотеки” в 3-х книгах, твір Телефоса Пергамського “Три книги про знання книг, в яких вказується, які вартують придбання” [1, с. 195].

Для будівлі бібліотеки відводилося приміщення, вікна якого за настановами Вітрувія, повинні були виходити на схід для кращого проникнення ранкового світла (Vitruv. De Arch. 6.4.1, 6.7.3). Римський архітектор це пояснює тим, що ранкове світло позитивно впливає на краще зберігання книг. В книгах, що знаходяться в бібліотеках, які виходять на південь та захід, – пише Вітрувій, – заводяться паразити, сирість та пліснява [4 с. 118]. Дослідник римських бібліотек Лорн Брюс описав основні архітектурні елементи римських приватних бібліотек: “...настінні ніші, апсиди, склепінчасті стелі, криволінійний дизайн, довгі вузькі коридори для контролю за рівнем вологості, балкони, різні осі симетрії, центральні декоративні ніші, об’єднані з кімнатами для зберігання і незалежно розміщений від вище перелічених приміщень портик...” [14]. Таким чином, ми бачимо, що усі ці архітектурні форми були продумані до дрібниць – усе для того, щоб запобігти нищенню цінного наповнення римських публічних бібліотек.

Для зберігання книг використовували спеціальні шафи чи стелажі (*armariae*) з “гніздами” для сувоїв. Вони були пронумерованими [1, с. 200-201]. Вже сама їх назва – *armaria*, свідчить про особливу захисну функцію сувоїв від зовнішніх шкідливих факторів [2, с. 386-387]. Сама книга (*liber*) являла собою сувій папірусного листа, згладженого пемзою та просоченого кедровою олією для захисту від молі. Якщо книжковий сувій кріпився до спеціальної палички-тримача, то така книга називалася *volumen*. Переважно, *volumen* й утворював одну книгу, але якщо це було багатотомне видання або книга була великою за розміром (як, наприклад “Історія” Лівія), то цих сувоїв було декілька і їх

розміщували у спеціальних футлярах з кипарису (*scrinium, capsula*). Розкішні або особливо цінні видання оформляли тримачами (*umbilici*) з дорогих порід дерева, слонової кістки, срібла або золота. Футляри для таких книг виготовляли з пергаменту, пофарбованого пурпуром чи облямованого пурпуровою тканиною. Деякі книги прикрашалися ілюстраціями, про що згадують античні автори (*Mart. Ep. 14.186; Plin. NH. 25.4.8, 30.5.2*). Для ідентифікації, до самих книг або футлярів кріпили ярличок (*titulus, index*) з вибіленого паперу, на якому червоною фарбою наносили потрібну інформацію [2, 386; 14]. Невеликі за обсягом тексту книги були простішими у написанні та оформленні. За підрахунками спеціалістів, навіть у порівнянні із сучасними книгами, їх еквівалент у римські часи (особливо у період з I ст. до н. е. до кін. III ст. н. е. – *М.О.*) був дешевшим у зв'язку з дешевою рабською працею [14]. Але, у зв'язку з дешевизною і масовістю, такі книги призначалися, переважно, для продажу у книгарнях. Досить часто видавці з метою збагачення “викидали” на ринок якомога більші тиражі, не піклуючись за якість видання. Траплялося, що переписувачі-копіювальники, на свій страх і ризик нерідко спотворювали текст, переписуючи його з помилками, що пояснювалося пришвидшеним процесом створення нового тиражу [3]. Такі книги не були захищеними від зовнішніх факторів, у порівнянні з екземплярами, призначеними для бібліотек. Ця ситуація мало змінилася з появою кодексів, зважаючи на простіше їх виготовлення, у порівнянні із сувоями [14].

До 370 р. в столиці нараховувалося 28 бібліотек, кожна з яких нараховувала від 10 000 до 30 000 папірусних та пергаментних сувоїв [2, с. 389]. Амміан Марцеллін описує нехіль римських громадян до читання. Це пояснювалося, в першу чергу, важким соціально-політичним становищем Римської держави у 2-й пол. IV ст., яка вже рухалася до занепаду. Відвідувачів у бібліотеках стає все менше, а деякі й зовсім опустіли. “Останній

великий римський історик” із сумом пише: “...бібліотеки замкнені навечно як гробниці” (Amm. Marc. 14.6.18). Досліджуючи текст Марцелліна, ми бачимо, що тут мова йдеться, скоріш за все, про домашні бібліотеки але загальне падіння тону літературного життя не могло не зачепити культуру книги загалом [1, с. 203; 14].

Джеррі Філден задається питанням – що ж ми успадкувати від тих часів? Сумнівно, що ті твори античності, які дійшли до нас, походять з тогочасних публічних бібліотек. Адже вони були головними цілями для спалення та руйнування і немає відомостей про те, що вони б могли вціліти протягом шести століть “темних віків”. Варто звернути увагу й на якісне виконання збережених сувоїв, які як ми вже зазначали вище, переважно наповнювали приватні бібліотеки. Багато робіт збереглося на території Східної Римської імперії аж до її завоювання османами в XV ст. і завдяки цим століттям арабського панування книжкова спадщина, хоч і з великими втратами, змогла частково зберегтися. Цьому ми завдячуємо й вченим періоду Ісламського відродження, які зберігали, переписували й перекладали вцілілі твори античних письменників на території колишніх близькосхідних провінцій Візантії. Багато праць римських вчених збереглося у віддалених бібліотеках Західної Європи і дійшло до нас вже у книгосховищах середньовічних монастирів. Вони були повторно відкриті вже в часи Відродження. Великим щастям для науки було й те, що по усій Римській імперії багато приватних бібліотек містили копійовані тексти книг [14]. Саме, завдяки цьому ми можемо ознайомитися з творчістю багатьох класиків стародавнього світу.

Підсумовуючи, зазначимо, що публічні бібліотеки Стародавнього Риму були не лише місцем для читання, такими собі осередками знань у великих містах Імперії, а й важливими центрами науки, громадських читань та державної пропаганди.

Список використаних джерел

1. Борухович В. Г. В мире античных свитков / Под ред. Э.Д. Фролова. Саратов: Издательство Саратовского университета, 1976. 223 с.
2. Велишский Ф. История цивилизации: Быт и нравы древних греков и римлян. М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. 704 с.
3. Винничук Л. Римляне среди книг. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима. URL: https://labyrinthos.ru/text/vinnichuk_rimlyane-sredi-knig.html
4. Витрувий. Десять книг об архитектуре. М.: «Архитектура-С», 2006. 328 с.
5. Елагина А.А. Библиотечно-издательское дело Рима первого столетия. Каталоги // Вестник Омского университета. 1996. Вып. 2. С. 81-83.
6. Каркопино Ж. Повседневная жизнь Древнего Рима. Апогей империи. М.: Молодая гвардия, 2008. 420 [12] с.
7. Межеричкий Я. Ю. «Восстановленная республика» императора Августа. М.: Русский фонд содействия образованию и науке, 2016. 992 с.
8. Письма Плиния Младшего. Письма I-X / Изд. подг. М.Е. Сергенко, А.И. Доватур. 2-е изд. М.: Наука, 1984. 408 с.
9. Римские древности: Краткий очерк / Под. ред. И.В. Алферовой. Смоленск: Русич, 2000. 384 с.
10. Робер Ж.Н. Рим. М.: Вече, 2006. 384 с.
11. Светоний Гай Транквилл. Жизнь двенадцати цезарем; Властелины Рима. Биографии римских императоров от Адриана до Диоклетиана. М: Ладомир, ООО «Фирма «Издательство АСТ»». 944 с.
12. Словарь античности. Пер с нем. М.: Прогресс, 1989. 704 с.
13. Biblioteki rzymskie / Historia bibliotek. URL: <http://whk.up.krakow.pl/Roma.html#librar>
14. Fielden J. Private Libraries in Ancient Rome. URL: <http://www.jerryfielden.net/essays/privatelibs.htm>

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ ДОКУМЕНТИ

Найдосконалішим видом вторинних документів, які повно і кваліфіковано висвітлюють не окремі першоджерела, а конкретну тему в згорнутому й узагальненому вигляді, є аналітичні документи (аналітичні продукти). Довгий час аналітичні документи зараховували до оглядових, об'єднуючи в групу оглядово-аналітичних документів. У зв'язку зі зростаючою суспільною потребою в аналітичній інформації, специфікою складання, розмаїттям аналітичних документів, їх доцільно розглядати як самостійний вид вторинного документа.

Нині немає загальноприйнятої класифікації аналітичних документів. Однак основною ознакою класифікації вважається глибина аналізу змісту першоджерела. На цій основі виділяють такі види аналітичних документів: огляд стану питання, критичні, аналітичні, прогнозні огляди, аналітичні довідки, довідники, рейтинги, інформаційні звіти про діяльність, тематичні підбірки, дайджести, прес-релізи, досьє і т. ін.

Для класифікації аналітичних документів особливо важливими є такі ознаки: функціональне призначення (предмет) аналізу; характер питань, що розглядаються; цільове і читацьке призначення; зміст (тематичні межі); глибина ретроспекції; форма викладу; спосіб розповсюдження, періодичність підготовки і видання. Ця загальна класифікація, охоплюючи як неопубліковані аналітичні документи, так і опубліковані, які видають бібліотеки, органи НТІ, центри інформаційного аналізу, видавництва та інші організації, значно полегшує орієнтування фахівців, учених, інформаційних фахівців у потоці первинних документів.

Аналітичні документи дають змогу уявити інформаційну модель проблеми. Це, перш за все, аналітичний огляд, інформаційно-аналітична довідка, інформаційний звіт про діяльність тощо. Саме ці документи, створювані внаслідок аналітико-синтетичної переробки інформації з первинних документів, дають змогу всебічно висвітлити проблемну ситуацію. Для створення таких документів застосовують як загальнонаукові методи, так і інформаційно-прогностичні методики (контент-аналіз, івент-аналіз, моделювання, когнітивне картування і т. ін.).

Останнім часом, складаючи вторинні документи, щораз ширше використовують інформаційні технології. Фактично більшість операцій, які підлягають формалізації, можуть здійснюватися за допомогою комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. До них можна зарахувати відбір первинних документів з електронних баз даних, складання бібліографічних описів, анотацій і рефератів, відбір більшості вторинних документів. Самі процеси створення вторинних документів, здійснювані за допомогою ЕОМ, приводять до створення якісно нових інформаційних продуктів – баз даних. Однак комп'ютерна і телекомунікаційна технологія є лише засобом наукової обробки документів. Порівняльна оцінка, відбір документів, аналітико-синтетична обробка їх за змістовою ознакою – прерогатива референтів-аналітиків, бібліографів, інших інформаційних посередників-професіоналів. Вони визначають тематичні межі, цільове і читачке призначення та остаточний відбір документів.

Інформаційно-аналітичний процес являє собою процес пошуку, збору, переробки та подання інформації у формі, придатній для її використання при прийнятті рішень.

Головне правило інформаційно-аналітичного процесу звучить так: аналітичний продукт (огляд, довідка, звіт, прогноз тощо), створений у результаті інформаційно-аналітичного процесу,

повинен бути придатним для використання замовником, корисним для нього вже в момент свого створення.

Основні принципи організації інформаційно-аналітичного процесу, сформульовані ще кілька десятиріч тому фахівцем зі стратегічної розвідки американським генералом В. Плетом: повідомляти достовірно, своєчасно та ясно.

Достовірність повідомлення є ключовою ознакою при оцінці будь-якого інформаційного документа, створеного в результаті аналітичної діяльності. Вона забезпечується завдяки правильному поєднанню ряду моментів, що визначають результативність роботи аналітика.

Головними серед них є:

- глибоке розуміння дійсності тим, хто аналізує повідомлення;
- правильний відбір фактів, які стосуються об'єкта аналізу;
- виділення на підставі аналізу фактів, основних моментів явищ і процесів, причинно-наслідкових зв'язків.

Як бачимо, вирішальну роль при підготовці достовірних аналітичних матеріалів має рівень кваліфікації виконавців робіт – професійні знання, ерудиція, вміння орієнтуватись і робити висновки в нестандартній ситуації тощо.

Другим основним принципом організації інформаційно-аналітичного процесу є своєчасна підготовка документів. Своєчасність отримання інформації багато в чому визначає її цінність для користувача. Значення своєчасного подання інформації особам, які приймають рішення, може бути настільки великим, що заради нього варто навіть дещо поступитися достовірністю повідомлень. Звичайно, йдеться не про суттєву зміну змісту повідомлення, а лише про певне зниження ступеня його точності.

Третім основним принципом організації інформаційно-аналітичного процесу є ясність викладення матеріалу. Суть

реалізації цього принципу полягає в тому, щоб зробити доступними для інших результати роботи аналітика. Адже саме коректне сприйняття інформації робить її переконливою для споживача, а отже, забезпечує успіх справи. Іноді автор забуває про це.

Крім того, інформаційно-аналітичний документ має бути також лаконічним, логічним і переконливим.

Загальновідомо, що лаконічність – сестра таланту. Коротке повідомлення легше сприймається і краще запам'ятовується, ніж довге. До того ж коротке повідомлення має переваги перед довгим (великим) і з огляду на те, що час на підготовку й прийняття управлінських рішень завжди обмежений.

В середовищі аналітиків широко відомо “правило п'яти сторінок”, яке говорить, що при поданні аналітичних висновків на вищій рівень управлінської ієрархії будь-якої організації об'єм аналітичної довідки повинен складати не більше п'яти сторінок, що приблизно відповідає 16 кілобайтам тексту.

Інформаційно-аналітичний документ можна вважати логічним, якщо автор під час викладу матеріалу дотримується законів логіки: закону тотожності, закону протиріччя, закону виключення третього та закону достатньої підстави.

Основні закони логіки:

1. Закон тотожності.

Закон тотожності формулюється так: будь-яка думка про предмет у процесі даного міркування тотожна сама собі, скільки б разів вона не повторювалась. Цей закон Аристотель у праці “Метафізика” сформулював так: “Неможливо, щоб одне й те саме разом було й не було властиве одному й тому самому і в одному й тому ж сенсі”. Формальний вираз закону тотожності: $A \in A, A = A$, де під A розуміється будь-яка думка.

2. Закон протиріччя.

Закон логіки, який говорить, що два несумісних (протирічних) судження не можуть бути одночасно вірними. Принаймні одне з них є невірним. Приклад: A1 – Земля кругла, A2 – Земля квадратна.

3. Закон виключеного третього (поширена лат. назва *tertium non datur* – “третього не дано”) – закон класичної логіки, який полягає в тому, що з двох висловлювань – “А” чи “не А” – одне обов’язково є істинним, тобто два судження, одне з яких є запереченням іншого, не можуть бути одночасно хибними або одночасно істинними.

Закон формулюється так: з двох суперечних суджень про одне і те саме — одне обов’язково істинне, друге хибне; третього бути не може. Приклад: A1 – людина жива, A2 – людина мертва.

4. Закон достатньої підстави, принцип достатнього обґрунтування (англ. *Principle of sufficient reason*) – один із законів формальної логіки, що забезпечує обґрунтованість і доказовість мислення, вимагає, щоб думки були внутрішньо пов’язані одна з одною.

У своїй “Монадології”, Г. Лейбніц так формулює закон достатньої підстави: “Жодне явище не може виявитись істинним або дійсним, жодне твердження – справедливим без достатньої підстави, чому справа йде саме так, а не інакше”. Закон достатньої підстави формулюється так: будь-яка істинна думка має достатню підставу. І нарешті, щоб викладене у документі повідомлення було достатньо переконливим, воно має відображати суттєві причинно-наслідкові зв’язки у доступній, зрозумілій для споживача формі. Обов’язковою умовою виконання цього правила є високий рівень кваліфікації аналітика, його вміння знаходити необхідні аргументи для доведення своєї точки зору на проблему, що розглядається.

Розглянемо аналітичний документ, як роботу прикладну, а не теоретичну. І мета, і підхід до її досягнення свідчать про те, що аналітичний документ суттєво відрізняється від традиційного

теоретичного дослідження тим, що результати дослідження мають бути практично застосовані до проблемного питання і використані як аргумент для обстоювання низки конкретних рекомендацій для розв'язання проблеми.

Сприймавши такий цільовий підхід, авторів слід знайти баланс між двома конкуруючими чинниками:

- необхідністю надання вичерпного опису проблеми та розгляду всіх можливих альтернативних варіантів у рамках поточного питання, що може включати й результати первинних досліджень автора, для того, щоб окреслена позиція заслуговувала на довіру і її можна було оцінити на основі наведеної інформації;

- та необхідністю представити це таким чином, щоб включити тільки релевантні знання й дані, потрібні як доводи на підтримку вашої аргументації.

Дійсно, однією з найпоширеніших помилок, які допускають автори аналітичних документів, є намагання включити такі всі дані та знання, які вони здобули в процесі дослідження.

Ще одна принципова відмінність між аналітичним документом і традиційними теоретичними дослідженнями полягає в тому, що аналітичний документ – це аргументація, побудована на цінностях, а не просто фрагмент холодної наукової об'єктивності.

Дослідник Є. С. Гайдамак запропонував типовий алгоритм процесу ІАД:

Рис. 1. Алгоритм процесу ІАД

На думку І. М. Кузнєцова, інформаційно-аналітична діяльність (ІАД) – це процес семантичної обробки даних, в результаті якого розрізнені дані перетворюються в закінчену інформаційну продукцію – аналітичний документ.

Процес семантичної обробки даних може бути представлений у вигляді деякої послідовності відносно самостійних етапів, сукупний опис яких і дає представлення про нього в цілому. Нижче наведена одна з можливих схем організації процесу ІАД, представлена у вигляді алгоритмічної послідовності процедур (рис. 1):

1. Починається ІАД з визначення об'єкта, предмета і проблеми аналізу. Даний етап включає ознайомлення з проблемою в цілому, а також з суміжними питаннями, вивчення яких може виявитися корисним; складання загального плану роботи із зазначенням терміну виконання, виконавців і основних джерел, які, ймовірно, можуть бути використані.

2. Побудова ідеальної моделі об'єкта і предмета – наступний крок. Забезпечує створення нормативної бази для подальшої аналітичної діяльності.

3. Збір фактографічних даних – це неминучий етап ІАД, незалежно від області дослідження та досліджуваного явища. Тут необхідне в першу чергу чітке визначення використовуваних понять і максимально велика джерельна база. При підборі джерел необхідно критично ставитися до знайденої інформації.

4. Оцінка фактографічного матеріалу. Основне завдання на цьому етапі полягає в тому, щоб оцінити отримані дані, виділити з маси описуваних фактів ті, аналіз яких доцільно продовжити. Цей етап включає соцінку, класифікацію, аналіз і з'ясування фактів.

5. Розкриття значення фактів. Слід звернути увагу на те, що факт несе в собі велике смислове навантаження, якщо його розглядати в сукупності з іншими фактами або додатково вказати

його значення, тому необхідно всіляко добитися якнайповнішого розкриття значення кожного факту.

6. Гіпотеза. На даному етапі необхідно побудувати гіпотезу про взаємозв'язок окремих розрізнених на перший погляд фактів. Висуваючи гіпотезу, ми тим самим полегшуємо собі з'ясування проблеми. Осмислення гіпотез носить дослідницький характер. Суб'єкт “накладає” на гіпотезу призму своїх уявлень, обумовлених особистим досвідом і знанням предметної області. Побудова гіпотез притаманна будь-якій аналітичній роботі. На початку ми виходимо з деяких припущень (гіпотез) про те, які чинники, можливо, грають важливу роль, а які не мають відношення до справи.

Аналогічними гіпотезами ми керуємося при зборі і тлумаченні фактів, формулюванню висновків і викладів.

Слід розуміти, що в інформаційно-аналітичній роботі доводиться неодноразово повертатися до повторення дій. Проводячи аналітичну роботу, ми повинні бути готові повертатися назад і вносити зміни в наш попередній план кожен раз, коли в світлі нових даних в цьому виникне необхідність.

Крім того, готуючись до написання аналітичного документа, необхідно відповісти на такі запитання:

- Якою є мета вашого аналітичного дослідження?
- Чого ви (ваша інституція) хочете досягти через написання й опублікування цього дослідження?
- Хто є основним адресатом вашого аналітичного документа?
- Хто є додатковими адресатами вашого документа (ідей)?
- Чиві є єдиним автором аналітичного документа? Якщо ні, то чи ви вирішили, як збираєтесь писати документ зі своїм співавтором (співавторами)?
- Чи ви і ваш співавтор (співавтори) маєте однакове розуміння, що таке аналітичний документ?

• Чи буде публікуватися ваш аналітичний документ? Якщо так, то яке видавництво буде публікувати його? Чи знаєте ви, якими є вимоги видавництва до таких документів?

Доказ (доказовість) – це логічна дія, в процесі якої істинність положення обґрунтовується судженнями безумовно істинними.

Таким чином, судження базується на тезисах та аргументах.

Тезиси – положення, які доводяться.

Аргументи – судження, які повинні довести тезиси.

Вимоги до доказів (аргументів):

• тезис і аргумент повинні бути чіткими та ясними в формулюванні;

• в ході доказу тезис повинен бути незмінним, тобто доводити слід щось одне, а не перескакувати на інший предмет;

• тезис і аргумент не повинні суперечити один одному;

• як аргументи повинні застосовуватися судження, положення, які не викликають сумнівів, тобто їх слід перевіряти практикою;

• доказ (аргумент) повинен бути цілком достатнім для підтвердження тезису.

УДК 008+3.784(070)

М.С. Пасічник, доктор історичних наук, професор

Українська академія друкарства, м. Львів

І.В. Огірко, доктор фізико-математичних наук, професор

Українська академія друкарства, м. Львів

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО І МЕДІЙНОГО ПРОСТОРУ

Розглянуті питань зростання ролі медійного простору у житті суспільства, а також культурним трансформаційним процесам завдяки виникненню інформаційних технологій. Простежується

глобалізація медійного простору і вплив на повсякденне життя людства. У той же час, виникає потреба у інформаційній безпеці, яка може мати як негативні, так і позитивні наслідки. Проблематика інформаційних процесів для соціально-культурних явищ стала актуальною. Сьогодні важливим є завдання вписування досліджень у світоглядний контекст та у нові медійні реалії становлення сучасного інформаційного суспільства. Необхідно відмітити зростання ролі медійної складової в житті суспільства і про збільшення впливу медіа та інформації. Лише у разі усвідомлення важливості культурної безпеки стане можливо змінити на краще майбутнє життя людства і стати темою подальших досліджень. У наукових дослідженнях в Українській академії друкарства переконливо доводять, що культурологічний підхід у професійному становленні студентів технічних навчальних закладів полягає в утвердженні людини як вищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи. За нашим переконаннями, формування культурологічного світогляду сучасного студента технічного навчального закладу – це процес, спрямований на засвоєння особистістю не лише професійного, а і культурологічного знання, культурологічного потенціалу кожної галузі знань, на засвоєння особистістю студента загально значущих цінностей кожної галузі знань. Формування культурологічного світогляду у професійній вищій школі, не може бути зведено до доповнення навчальної програми якимись новими предметами – потрібен такий розворот всієї системи освіти, за якого ми вбачали б студента не як майбутнього спеціаліста вузького профілю, а як майбутню освічену, розвинуту, благородну людину, яка не може бути поганим спеціалістом, оскільки фах – це лише грань цілісного буття такої людини. Вивчення досвіду. дозволяє виробити архетип

формування моделі становлення культурологічного світогляду студентів. Традиційно методична система навчання включає в себе цілі, зміст, методи, форми і засоби дидактики. Всі ці елементи входять і в модель формування культурологічного світогляду студентів під час вивчення технічних дисциплін. математичної освіти. Її сутність можна виразити таким чином – вона є метою і засобом цілісного розвитку особистості завдяки вивченню технічних дисциплін. Метою є висвітлення культурної трансформації медійного простору інформаційного суспільства і необхідність впровадження інформаційної безпеки. Зміни, що відбуваються стосуються усіх видів мистецтва та культури, науки й техніки. У художньо-естетичній сфері спостерігаються процеси переоцінки класичних цінностей, відмови від багатьох принципів створення творів мистецтва та пошуку нових, які відповідатимуть сучасному епосу новітніх технологій, деякі досягнення мистецтва стають неактуальними. Сучасне мистецтво втрачає прийняту естетичність, з позицій якої багато творів можна було б віднести до суто негативних явищ. Можливість аналізувати витвори сучасної культури можна крізь призму часу. І саме історія допоможе виявити реальну культурно-історичну цінність. Експерименти зі створення комп'ютерних програм, для написання музичних, художніх, поетичних творів без втручання людини почалися. Такі програми націлені на виявлення певного алгоритму у творах, на основі якого можливо було б створювати щось подібне до шедеврів мистецтва. Набули популярності експерименти з машинного творення музики. Поширення одержав такий вид мистецтва як інтернет-арт, який включає: комп'ютерні ігри, появу електронних бібліотек, галерей, залів, кінотеатрів. Особливістю інтернет-арту є свобода комунікації, розмиття авторського початку і внутрішня суперечливість. Можна простежити у поширенні мобільного зв'язку, збільшенні реаліті-шоу на телебаченні, створенні інтернет-сайтів різного тематичного напрямку. Створюється глобальний

інформаційний простір. Культурні утворення інформаційного суспільства – це мережа Інтернет, мережевий маркетинг, соціальні мережі тощо і не завжди корисні. Необхідно розмежовувати позитивні сторони інновацій інформаційної культури та деструктивні, що ставлять в стан залежності. Можливості людини розширюються і зникає потреба створювати щось самому. Сучасні мас-медіа впливають на науково-технічний прогрес і на процеси суспільного життя. Наукове знання містить чималу кількість теорій інформаційного суспільства, що мають практично однаковий базис, який включає підвищення ролі комунікації, індивідуалізацію засобів інформації, спрощення доступу до неї, формування та розвиток соціальних мереж комунікації. Загальні питання виникнення інформаційного суспільства розглядали у своїх роботах Дж. Андерле, Д. Джонстон, К. Дойч, М. Кастельс, К. Койл, М. Маклюен, А. Мінк, Н. Мідоу, Т. Нод, С. Нор, С. Норман, А. Турен. Серед українських дослідників, які займаються вивченням простору Інтернет необхідно відмітити: В. Андрущенко, В. Анищенко, Т. Гребінника, Ю. Деркач, С. Зинченко, В. Лугового, О. Любчук, В. Остапчук, О. Падалку, Л. Пуховську, Т. Ткач, В. Шелудько тощо. Необхідно виділити І.Ф. Кононова, Б.В. Слющинського як вчених, що досліджують проблеми комунікативного середовища суспільства та інформаційної культури. Особливості трансформації культури інформаційного суспільства виступають домінантою теоретичних розвідок провідних вітчизняних учених: М Згуровського, В. Лук'янець, В. Лях, Н. Костенко, Ю. Мешкова; В. Пазенок, Ю. Половинчак, О. Соболев, Р. Шульги та інші. Паралельно з процесом зменшення розмірів комп'ютерів, збільшенням їх продуктивності, стрімким падінням вартості відбувається широке поширення самих різних додатків, які наближають комп'ютер до безпосереднього користувача, дають змогу доступу до різних інформаційних масивів, освітніх програм і послуг. Цифрові пристрої значно

спрощують технологічні процеси і роблять їх посильними для будь-якої людини. Поняття інформаційного суспільства пов'язано з поняттям інформаційної культури. Для молодих людей завданням виступає перебудова рис характеру, цінностей і установок і формування нових. Результати соціологічних досліджень засвідчують, що в умовах ринкового середовища в молодих людей більш високі можливості порівняно зі старшим поколінням. Серед найбільш нагальних проблем молоді є безробіття, падіння рівня життя, житлова проблема, нерівність у розподілі суспільних благ. Освіта є відображенням культури певної епохи. Пошук моделі освіти, адекватної сучасному типу культури та відповідно новому етапу розвитку цивілізації, становить проблему сучасної педагогіки. Сьогодні потрібна особистість високої культури, здатна до життєдіяльності в умовах міжкультурної інтеграції. Так, професійна адаптація особистості ототожнюється і з процесом здобуття освіти і з фаховою компетентністю фахівця. Культура для просвітителів – синонім морального, естетичного, інтелектуального, у широкому змісті – раціонального удосконалення людини. Це визначне пізнання й уявлення про порядок, зв'язаність і послідовність у духовній сфері. Зауважимо, що трактування культури характеризує розуміння сутності та цілей, як сукупності духовно-моральної, художньо-естетичної та освіти й виховання, сприяючи інтелектуально-емоційному розвитку індивідуальності, формуванню її світогляду, фахових якостей і становленню особистості професіонала у сфері діяльності. Зусилля педагогів, викладачів закладів освіти усіх рівнів мають бути спрямовані на формування творчої особистості, яка б характеризувалася унікальністю, неповторністю, яскравими творчими рисами, високою інтелектуальністю й естетичною вихованістю. Усі ці якості особистість проявляє передусім у своїй професійній діяльності. Культурологічна освіта звернена до світоглядних потреб сучасної людини, оскільки вивчає

варіантність, множинність форм її адаптації до оточуючого світу зі збереженням особливості існування – самореалізації особистості. Вона надає цілісне, принципово нове бачення взаємовідносин людини зі світом, сприяє формуванню уявлень про загальнолюдські цінності та національні пріоритети, моделює їх поведінку в умовах сучасної глобалізації інформаційного простору. Культурологічна освіта майбутнього фахівця покликана забезпечити осягнення ним культурного мислення, що утворюється співвіднесенням людини із соціальним і природним середовищем у межах національної та історичної системи. Провідним завданням культурологічної освіти виступатиме сприяння в усвідомленні того, що культурологія допомагає формуванню власної життєвої позиції, надає можливість стратегічного осмислення фахового становлення спеціалістів різних профілів та їх професійної адаптації. Сучасні молоді люди мають бути готові здійснювати професійну діяльність у полікультурному світі. Із певністю можемо стверджувати, що культурологічна освіта повинна бути по суті, розкривати множинність культурних систем, формувати досвід культуротворчої діяльності, спрямованої на визначення соціально-функціональної ролі майбутнього фахівця та способів його входження в суспільну практику, пошуків шляхів вирішення особистісних і професійних проблем. Здійснюється процес формування здатності поєднувати теоретичні та практичні культурологічні аспекти у процесі їх діяльності з урахуванням можливих наслідків для суспільства, які у подальшому допоможуть спеціалісту в розв'язанні конкретних професійних, індивідуальних і соціальних проблем. У пошуках культурологічних моделей освіти науковці віддають перевагу таким, які не вели б до перевантаження навчальних планів і самих учасників навчального процесу. Замість упровадження нових дисциплін у змісті освіти пропонується трансформування навчальних предметів. Орієнтація на становлення творчої особистості, засвоєння нею культури є

наріжним каменем підходу, за яким зміст навчання вибудовується у процесі становлення культурної свідомості, у прямій відповідності до вікових характеристик та інтелектуальних можливостей. Завдання формування особистості майбутнього фахівця обов'язково передбачає її культурне становлення. Характерними рисами якої є високий професіоналізм, інтелігентність, соціальна зрілість тощо. Людина – це особистість, яка здатна з максимальною ефективністю реалізувати свої індивідуальні здібності й інтелектуальні та моральні можливості. Їй притаманна потреба до самоствердження та творчої самореалізації як у житті, так і у професійній діяльності. Розглядаючи людину як єдність інтелектуальної й емоційно-почуттєвої сфер свідомості, у змісті культурологічної освіти виділимо вирішальний етап становлення майбутнього фахівця, ґрунтуючись на здобутках національної культури. Національна культура – невід'ємний і важливий компонент загальної гуманітарної культури особистості майбутнього спеціаліста-громадянина. Поняття національної культури є, перш за все, світоглядною категорією, розуміння себе у світі та світу в собі відбувається, як відомо, через поступове самоусвідомлення та самоототожнення людиною себе з певними соціальними інституціями. Формування кваліфікованої та свідомої національної культури повинно враховувати дві неодмінні умови: когнітивну та ціннісно-орієнтаційну. Перша – когнітивна або пізнавальна – складова національної культури передбачає засвоєння досить значної суми систематизованих знань про історичну самобутність, культурні традиції, духовні надбання українського народу, а також досвід культури міжнародних взаємин. Другий – ціннісно-орієнтаційний – компонент є процесом і результатом певного світоглядного пошуку ціннісних орієнтирів, які відображають систему переконань особистості, її ставлення до національних цінностей. Становлення освітянської галузі поєднує в собі фундаментальну загальнонаукову та спеціальну підготовку з

духовним, художньо-естетичним і моральним, громадянським розвитком особистості. Сучасні уявлення про цілі та завдання освіти ґрунтуються на розумінні необхідності забезпечення широкої гуманітаризації цього процесу, що дають молоді можливість засвоювати досягнення світової та вітчизняної культур, вільно визначати свої світоглядні позиції, обирати духовні цінності та розвивати творчо-фахові здібності. Вирішення проблеми життя, зростання матеріальної та духовної культури, моральності, розвитку особистості, реалізації творчого потенціалу людей, прищеплення навичок спілкування, відповідального ставлення до праці, екологічної свідомості – всього цього неможливо досягти, поза руслом загальнолюдської культури, цивілізаційного процесу. Проте засвоєння найвищих досягнень світової культури не може спиратися лише на механічне запам'ятовування найбільш яскравих сторінок у її історії, а вимагає глибокого та всебічного їх осмислення. Утвердження християнства з його підходом до осмислення людської історії стало важливим методологічним базисом для виникнення сучасних розвинених культурологічних концепцій, вивчення найбільш відомих із яких передбачається в культурологічній освіті. Така освіта запроваджується з метою підготувати молодь до особистісної орієнтації в сучасному світі, осмислення сукупності культурних досягнень людського суспільства, формування певних навичок спілкування з представниками різних національних культур. Таким чином, метою культурологічної підготовки є професійний розвиток особистості, що означає зростання та підвищення професійних потреб, підвищення рівня організації та культури. Негативні та позитивні сторони Інтернету змушують поглянути більш уважно на сучасну медіа-систему. Якщо паперові видання вважаються більш офіційними і достовірними, то електронним дозволяється більше сумнівів, критики та менше аргументів. Якщо наука переживає зміни під впливом Інтернету, то у політиці такі зміни агресивніші.

Електронні видання стають експериментальним майданчиком. Сучасні інформаційні технології внесли зміни в організацію людства. Якщо інформаційна безпека знаходиться на рівні державного контролю, то питання культури інформаційного змісту ще потребує уваги з боку держави. Сьогодні людина може сама знайти потрібну йому інформацію, не чекаючи, поки її покажуть по телевізору чи опублікують у ЗМІ. Змінився інформаційний контент – розважальний значно перевищує освітній та науковий, як саме й інтерес до нього з боку суспільства. У той же час, частка мережевих комунікацій становить чи не найбільший і найвагоміший сегмент інформаційного простору, адже нині в мережі представлено більшість державних органів, урядових і громадських організацій, бізнес-структур. Культура інформаційного суспільства володіє цілим рядом особливостей – мережевим принципом функціонування і поширення, віртуальним характером, короткочасною, спонтанною формою подачі інформації. У межах даної культури об'єктивно зростає значення і роль особистості. Розширюючи можливості доступу до інформації, необхідно враховувати, що сама по собі інформація не має корисності як такої, корисності вона набуває тільки при її логічному осмисленні та перетворенні у плідне знання. Не має достатньої кількості наукових якісних досліджень за тематикою подібних проблем та причин їх появи і мають переважно кількісний статистичний характер. Проблематика інформаційної безпеки стоїть на державному рівні, а проблеми інформаційної культури практично не є темою виступів представників державного уряду. Назріла необхідність відродження духовних цінностей та поширення їх у суспільстві.

Звідси випливає, що психологічна структура особистості і закономірності її розвитку повинні стати елементом будь-якої освітньої моделі, у тому числі і вищої освіти. Кожен студент унікальний, тому потрібно створювати таке педагогічне

середовище, яке б забезпечувало позитивну, різнобічну й творчу самореалізацію студента, адже наукова організація навчального процесу унеможливило штучне відокремлення навчання, виховання і розвитку студентів. Фахівець - сучасний студент технічного університету повинен не лише володіти знаннями, а й вміти адаптувати їх до ситуацій, відбирати додатковий матеріал, володіти різними методами, прийомами навчання. Ми чітко уявляємо кінцеву мету навчання та виховання і розуміє роль процесу формування гармонійно розвиненої особистості у цьому процесі; як методист-практик, добре знає прийоми керування діяльністю студентів. Виховання почуття професійного обов'язку, є основою формування культурологічного світогляду студента сучасного технічного університету. Формування культурологічного світогляду студента сучасного технічного університету базується на формуванні духовного простору сучасно суспільства і сучасної педагогіки, як унікального її віддзеркалення. Ці завдання виконає цілий ряд вчених сьогодення, серед яких і професори УАД. У творчому доробку в Українській академії друкарства наявні дослідження, у яких доводиться органічна єдність фізичної, культурологічної і професійної підготовки сучасного професіонала-фахівця. Вивчаючи питання культурологічного підходу у триванні навчально-виховного процесу в Українській академії друкарства можемо стверджуємо, що інженерна освіта обов'язково повинна враховувати нові відношення інженерної діяльності з навколишнім середовищем, суспільством, людиною. Підсумовуючи аспекти різнопланового педагогічного погляду на духовність, викладену за вивченням педагогічного досвіду, підтримуємо думку науковців про обов'язкове розуміння духовності як системи понять та уявлень, що складають епіцентр освіти, а саме: духовність – це внутрішньо складний і зовні насичений світ людини, виражений у вигляді сукупності взаємопов'язаних та соціально значущих якостей; духовність

завжди соціокультурно детермінована і є внутрішньою культурою особистості, яка проявляється у свободі самореалізації, творчих пошуках; духовність – це діяльна сфера релігії, моралі та мистецтва, плідно реалізована та загально визнана, але разом з тим – це і сфера науки. Як бачимо, у цьому процесі знайдені шляхи реалізації проекту наукової методики культурології, визнані та успішно реалізовані в Українській академії друкарства. Вивчення науково-педагогічного досвіду в Українській академії друкарства переконливо доводить, що культурологія як основа духовності може стати компонентом інноваційного змісту професійної освіти.

УДК 659.3(001.34)

Г.М. Савчук, кандидат історичних наук, доцент

Українська академія друкарства, м. Львів

МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОМПАРАТИВІСТИКИ ВІРУСУ Й ІНФОРМАЦІЇ

В умовах епідемії COVID-19 дещо відійшла на задній план тема масового поширення фейкової інформації, так званого інформаційного вірусу, а також впливу такої інформації на людину і суспільство. А даремно – адже, по-перше, поширення дезінформації про коронавірус, як бачимо сьогодні, саме по собі поглиблює епідеміологічну та економічну кризу, а по-друге – і в цьому суть даного дослідження – між поширенням біологічного та інформаційного вірусу можемо знайти достатньо спільних чи відмінних рис, що повинно допомогти у подоланні як одного, так і іншого.

Мета даної розвідки – визначити, наскільки взагалі є прийнятним для опису сучасного поширення недостовірної та маніпулятивної інформації термін “інформаційний вірус”.

Об'єктами дослідження є первинні поняття вірусу та інформації, предметом – їх компаративний морфологічний аналіз.

Огляд опублікованих матеріалів. Як публіцистика, так і наукові видання останніх років багато уваги приділяли питанню вірусного поширення різного роду інформації (чи дезінформації) в сучасному світі. Однак хотілося б процитувати для початку два не стільки наукових, як емоційних погляди на питання.

“Як тільки ви чуєте чи бачите фразу “як нам повідомило добре поінформоване джерело”, відразу вмикайте фільтр. Немає інформації про джерело – немає жодної відповідальності за зміст повідомлення... Слово “правда” означає “...інформація, яку неможливо або дуже важко спростувати...”. Подібних слів-покручів, що наче інформаційний вірус вражають наш розум, можна пригадати багато... Нові слова-покручі генеруються і впроваджуються в використання ледь не щодня, тому процес пошуку відповідників є постійним і неминучим... Чому на будь-якому товарі за 10 копійок має бути вказано виробника, а вкрай важливу інформацію повідомляють в ефірі з посиланням на “поінформоване джерело”?” [8].

“...Йдеться про інформавірус, від якого в усьому світі щороку гине так багато людей, що й годі шукати статистику: бо симптомів у цієї хвороби безліч, і причина смерті або серйозного розумового розладу також може бути будь-якою... Новини – тільки з перевірених джерел з бездоганною репутацією... Дотримуйтеся дистанції... Матеріали з посиланнями на перевірені джерела – не завжди вірні, або ж можуть спотворювати інформацію, вириваючи щось із контексту. Те саме стосується цитат відомих людей, яким ви довіряєте... Не ведіться на гучні заголовки. Що цікавішим виглядає заголовок новини, тим більша ймовірність того, що це фейк... Важливо пам'ятати: у професійних новинах ви ніколи не побачите жодного натяку на оцінку будь-чого... Те саме стосується метафор, гіпербол, символічних порівнянь та інших фігур

мовлення... Головне правило інформаційного карантину: не все, що подається як факт, є фактом. Цифри, цитати, історичні факти і таке інше – все слід перевіряти... Самоізолюйтеся інформаційно. Йдеться про ізоляцію від безнадійно інфікованих інформавірусом людей, яким не вдається пояснити, що репоститифейки – це зло... Найбільш вразливі до інформавірусу, як і у випадку з Covid-19, люди старшого віку. Справа в тому, що вони довгий час жили в державі, де “телевізор” та інші ЗМІ були сакрально-аксіоматичним джерелом інформації. Глибоко у свідомості декількох поколінь міцно засіла мантра “телевізор не може брехати”... Справжня соціальна відповідальність полягає не в тому, щоб нав’язати людині свою думку, а в тому, щоб допомогти їй сформувати власне бачення, ґрунтоване на об’єктивному інформаційному полі... Тому давайте працювати спокійно і методично... проводити терапію посиленнями на перевірені джерела, розповідями про правила інформаційного карантину... Визнання власної помилки – чудовий приклад для інших, а головне – перший симптом одужання від інформавірусу... Так, можна сказати, що фейки в моїй статті – це дрібниці, але вірус Covid-19 – теж дуже дрібний. Та коли він розмножується в достатній кількості, у людини виникають серйозні проблеми. Інформавірус діє за схожим методом” [5].

Між двома публікаціями – 11 років, тож бачимо як довго здатне жити те, що автори назвали інформаційним чи інформавірусом. Проте можемо задати собі питання: а чи не є вживання такого терміну суто журналістським ходом? А якщо так – чи не є воно маніпулятивним саме по собі? Звісно, автор не є професійним фахівцем з вірусології, тому обмежиться загальними даними – у контексті дослідження нас цікавить насамперед зовнішній аналіз.

Згідно з Вікіпедією, вірус (від лат. *virus* – отрута) — неклітинний інфекційний агент, який може відтворюватися лише всередині живих клітин. Віруси вражають всі типи організмів, від

рослин і тварин до бактерій і архей (віруси бактерій зазвичай називають бактеріофагами). Виявлено також віруси, здатні реплікуватися лише за присутності інших вірусів (віруси-сателіти) [3].

Важливу роль у проникненні та поширенні вірусів відіграють рибонуклеїнові кислоти (РНК). Зокрема це матричні рибонуклеїнові кислоти (мРНК), що беруть участь в процесі трансляції – синтезу білку на матриці за участі рибосом.

У тварин вірусні інфекції викликають імунну відповідь, яка найчастіше призводить до знищення хвороботворного вірусу. Імунну відповідь також можна викликати вакцинами, що дають активний набутий імунітет проти конкретної вірусної інфекції. Однак деяким вірусам, зокрема вірусу імунодефіциту людини і збудникам вірусних гепатитів, вдається проскочити повз імунну відповідь, викликаючи хронічну хворобу.

Умовно життєвий цикл вірусу можна розбити на кілька етапів, що взаємно перекриваються (зазвичай виділяють 6 етапів):

1) Прикріплення – це утворення специфічного зв'язку між білками вірусного капсиду і рецепторами на поверхні клітини-хазяїна. Це специфічне зв'язування визначає коло хазяїнів вірусу. Цей механізм забезпечує інфікування вірусом тільки тих клітин, які здатні здійснити його реплікацію. Зв'язування з рецептором може викликати конформаційні зміни білків оболонки (або білка капсиду в разі безоболонкового вірусу), що в свою чергу є сигналом до злиття вірусної і клітинної мембран і проникнення вірусу в клітину.

2) Проникнення в клітину. На цьому етапі вірус має доставити всередину клітини свій генетичний матеріал. Деякі віруси вносять також власні білки, необхідні для реалізації (особливо це характерно для вірусів, які містять негативні РНК). Різні віруси для проникнення в клітину використовують різні

стратегії. Віруси також розрізняються за тим, де відбувається їхня реплікація.

3) Позбавлення оболонки – це процес втрати капсиду. Це досягається за допомогою вірусних ферментів або ферментів клітини-господаря, а може бути і результатом простої дисоціації. Зрештою вірусна геномна нуклеїнова кислота вивільняється.

4) Реплікація вірусів передбачає, насамперед, реплікацію геному. Реплікація вірусу включає синтез мРНК ранніх генів вірусу (з винятками для вірусів, що містять позитивну РНК), синтез вірусних білків.

5) Після цього відбувається складання вірусних частинок, пізніше відбуваються деякі модифікації білків.

6) Вихід із клітини [4].

Такий цикл мав би мати відповідність у “вірусній” інформаційній атаці під час інформаційних воєн. Згідно узагальненої практики, спеціальні інформаційні операції різних типів здійснюються за приблизно однаковою схемою:

1) Попередній етап.

2) Інформаційний привід.

3) “Розкрутка” інформаційного приводу.

4) Вихід із спеціальної інформаційної операції або етап закріплення.

Тепер розглянемо для порівняння більш загальну характеристику інформаційних процесів в прикладному аспекті.

Збір інформації є процесом, з якого починається вся інформаційна робота. Він полягає в отриманні інформаційними службами повідомлень всіх видів по різних каналах зв’язку. Цей початковий процес найважливіший для всіх наступних інформаційних процесів, для інформаційної діяльності в цілому. Інформаційні повідомлення, зафіксовані в документах і на інших носіях інформації збираються у фонді або у масиві інформації – останні, по суті, відтворюють роль живих клітин.

Наступний за процесом збору інформації – процес обробки інформації, який поділяється на обробку технічну і наукову. Технічна обробка полягає в обліку та реєстрації надходження повідомлень, перевірку їх на дублетність з наявними у фонді. Тут напрошується асоціація з реплікантністю вірусу на етапі 1. Наукова обробка полягає в інформаційному аналізі і синтезі повідомлень; інакше вона називається аналітико-синтетичною обробкою (або переробкою) інформації. Це викликає певні асоціації з процесами на етапах 5 і 6 життєвого циклу вірусу.

Зберігання інформації – це процес, пов'язаний із забезпеченням збереженості зібраних і оброблених (наприклад, в інформаційних службах) повідомлень для подальшої передачі їх у просторі та часі. Інформаційні повідомлення, реалізовані в певній матеріальній формі, можуть зберігатися в службах: документальної інформації (книгосховищах, депозитаріях, бібліотеках, архівах, музеях і т.п.); фактографічної інформації (редакція газет, телебачення, адресних і довідкових бюро тощо); концептографічної інформації (службах патентної експертизи, прогнозування); комплексних інформаційних службах (службах і центрах інформації). Умовно, якщо порівнювати з життєвим циклом вірусу, подібні процеси можна фіксувати на етапах 3 і 5.

Інформаційний пошук, як відомо, є процесом знаходження у певному упорядкованому безлічі тих повідомлень, які відповідають запитам споживача або містять необхідні споживачеві факти, дані. Іншими словами, інформаційний пошук розуміється як сукупність логічних і технічних операцій, що мають кінцевою метою знаходження документів, відомостей про них, фактів, даних, релевантних запиту користувача [6].

Розповсюдження (поширення) інформації виступає завершальним інформаційним процесом, суть якого полягає у видачі відповіді на запит споживача. Це водночас і «вихід із клітини» (етап 6), але і “проникнення в клітину” (етап 2), оскільки,

по суті, інформація переходить з одного інформаційного масиву (фонду) в інший. Як і для вірусу, для інформації тут передбачені різні стратегії.

Розрізняють два основні режими розповсюдження інформації (або інформування): довідковий і поточний [1]. Довідковий режим передбачає доведення до користувача ретроспективної інформації, у відповідь на разовий запит. Поточне інформування полягає в наданні користувачам інформації про нові надходження в систему і здійснюється масовими, груповими та індивідуальними методами, добре відомими в практиці інформаційного обслуговування.

Вибіркове розповсюдження інформації (ВРІ) є одним з найбільш часто вживаних форм поточного інформування, що дозволяє оперативну, систематично та диференційовано задовольняти інформаційні потреби фахівців у відповідності з їх постійними запитами. Абонементами системи ВРІ можуть бути як індивідуальні, так і колективні користувачі. У вітчизняній інформаційній практиці накопичені такі різновиди системи ВРІ як системи диференційованого обслуговування керівників, тематичного обслуговування керівників, проблемно-орієнтованого інформування керівників. Ці системи відрізняються між собою глибиною аналізу наданої користувачеві інформації та наявністю зворотного зв'язку з ним [6].

Який висновок можна зробити з такого найбільш узагальненого аналізу? Так, на окремих, але не тотожних, етапах можемо спостерігати подібності життєвого циклу вірусу та інформації, але такі хаотичні дані не дозволяють стверджувати, що це не просто випадковий збіг. За таких умов необхідно поглибити аналіз і розглянути вихідні дані.

Віруси поширюються багатьма способами: віруси рослин часто передаються від рослини до рослини комахами, що харчуються рослинними соками. Вірус грипу поширюється повітряно-крапельним шляхом під час кашлю та чхання. Норовірус

і ротавірус, що зазвичай викликають вірусні гастроентерити, передаються фекально-оральним шляхом під час контакту з зараженою їжею або водою. ВІЛ є одним з декількох вірусів, що передаються статевим шляхом і під час переливання зараженої крові. Кожен вірус має певну специфічність до хазяїв, що визначається типами клітин, які він може інфікувати. Коло господарів може бути вузьким або широким. Передавання вірусів може здійснюватися вертикально (від матері до дитини) або горизонтально (від людини до людини). Горизонтальна передача є найпоширенішим механізмом поширення вірусу в популяції [4].

Схема передачі інформації у загальному вигляді: джерело інформації – канал передачі – приймач інформації [2].

Джерелом інформації можуть бути природні об'єкти, книжки, газети, журнали, малюнки, наукові експерименти, конструкторські розробки, випробування нових матеріалів і приладів тощо.

Каналами передачі може бути будь-яка матерія або поле: електромагнітні поля (радіосигнали, світло тощо), електропровідники (передача електричних сигналів), пружні середовища (передача звукових, інфразвукових та ультразвукових сигналів), вакуум або матеріальне середовище (розповсюдження елементарних частинок, тощо). Для передачі інформації на значні відстані використовують технічні досягнення: телефон, телетайп (передача текстів), телефакс (передача зображень документів), модем (передача комп'ютерних сигналів).

Приймачами (споживачами) інформації можуть бути люди, тварини, рослини, різного роду знаряддя і машини [1; 2; 6].

Як і для вірусу, для інформації можна виділити вертикальний (по ієрархії) і горизонтальний спосіб передачі. Останній, знову ж таки, переважає в обох випадках. Взагалі, на цьому рівні дослідження, на відміну від попереднього, можемо знайти значно більше спільних патернів.

Нам залишається перейти до порівняння способів захисту від вірусу та інформаційної атаки. Першою захисною лінією організму проти вірусу є вроджений імунітет. До нього належать клітини та інші механізми, що забезпечують неспецифічний захист. Це означає, що клітини вродженого імунітету розпізнають і реагують на патогени загальними способами, однаково щодо всіх патогенів, але, на відміну від набутого імунітету, вроджений імунітет не дає хазяїну тривалого й надійного захисту.

Важливим природним способом захисту організму еукаріотів проти вірусів є РНК-інтерференція. Стратегія реплікації багатьох вірусів передбачає наявність стадії дволанцюгової РНК. Для боротьби з подібними вірусами, клітина має систему неспецифічної деградації одно- і дволанцюгових РНК. Коли подібний вірус проходить у клітину і вивільняє геномну РНК в цитоплазму, білковий комплекс дайсер пов'язує і розриває вірусну РНК на короткі фрагменти. Задіюється біохімічний шлях, званий RISC, який руйнує вірусну РНК, і перешкоджає розмноженню вірусу. Ротавіруси здатні уникнути РНК-інтерференції, зберігаючи частину капсиду навіть всередині клітини і випускаючи новостворені мРНК через шпарини у внутрішньому капсиді. Геномна дволанцюгова РНК ж залишається всередині нього.

Коли система набутого імунітету у хребетних стикається з вірусом, вона утворює специфічні антитіла, що приєднуються до вірусу і часто роблять його безпечним. Це називається гуморальним імунітетом.

Інший захисний механізм хребетних проти вірусів називається клітинним імунітетом і включає імунні клітини, відомі як Т-лімфоцити. Клітини тіла постійно несуть короткі фрагменти власних білків на своїх поверхнях. Якщо Т-лімфоцити розпізнають тут підозрілі вірусні фрагменти, клітина-хазяїн руйнується клітинами, що називаються Т-кілерами, і починається утворення

специфічних до вірусу Т-лімфоцитів. Такі клітини, як макрофаги, спеціалізуються на презентації антигенів.

Важливою захисною реакцією хазяїна є вироблення інтерферону. Інтерферон – це білок. Його роль в імунитеті комплексна: зрештою, він зупиняє вірус, припиняючи утворення нових вірусів ураженими клітинами, вбиваючи їх та їхніх близьких сусідів. З убитих вірусом клітин у навколишнє середовище попадає деяка кількість фрагментів двониткової РНК. На поверхні клітин існують білкові рецептори, які впізнають такий РНК і передають сигнал про таку взаємодію у ядро, де депресується структурний ген інтерферону.

Не проти всіх вірусів утворюється захисна імунна відповідь. ВІЛ вдається уникнути імунної відповіді, постійно змінюючи послідовність амінокислот поверхневих білків віріона. Стійкі віруси прослизують повз імунну систему, ізолюючись від імунних клітин, блокуючи презентацію антигенів, завдяки стійкості до цитокінів, ухиляючись від природних кілерів, зупиняючи апоптоз клітин-господарів, а також за рахунок антигенної мінливості. Інші віруси, звані нейротропними вірусами, поширюються серед нервових клітин, тобто там, де імунна система не в змозі дістатися до них.

Оскільки віруси використовують для розмноження природні метаболічні шляхи клітин-господарів, то їх складно знищити без застосування препаратів, токсичних для самих клітин-господарів. Найефективнішими медичними заходами проти вірусних інфекцій є вакцинації, що створюють імунитет до інфекції, і протівірусні препарати, що вибірково інгібують реплікацію вірусів [7].

Повертаючись до інформаційної сфери, зазначимо причини успішності інформаційної атаки:

- 1) підготовлена інформаційна база;
- 2) вибір вдалого інформаційного приводу;

3) врахування регіональних особливостей території проведення інформаційної операції;

4) емоційний вплив;

5) досягнення проміжного успіху на етапі закріплення.

В кожному випадку, проти інформаційної атаки пропонуються свої “ліки”. Наприклад, в умовах інформаційної війни Російської Федерації (РФ) проти України акцент зроблено на таких заходах (на основі презентації “Гібридна агресія”, розробленої ДКІБ СБУ і представленої на зустрічі в Українській академії друкарства 22 листопада 2019 р.):

1) відновлення історичної правди, розвінчання історичних штучно створених міфів, підтримка розвитку національної самосвідомості населення;

2) формування та просування позитивного іміджу України на міжнародному інформаційному просторі;

3) формування та поширення суспільної думки про переваги єдності країни, дискредитація сепаратистських рухів, їх лідерів, викриття злочинного характеру сепаратизму, формування єдності суспільства;

4) формування суспільної думки про дієвість реформ, євроінтеграційних процесів, боротьби з корупцією;

5) викриття фактів зовнішнього впливу на деструктивні процеси в Україні, доведення штучного внесення розколу в українське суспільство;

6) викриття агресивної політики РФ, псевдоутворень ДНР/ЛНР, їх лідерів, викриття злочинного характеру діяльності незаконних збройних формувань на окупованих територіях Донецької та Луганської областей, деморалізація найманців та російських військових, формування суспільної думки населення окупованих територій про переваги життя в Україні;

7) викриття незаконних дій РФ відносно АР Крим, лідерів та представників “влади” Криму, формування суспільної думки населення півострову про переваги життя в єдиній Україні.

Можна стверджувати, що в обох випадках вроджений чи набутий імунітет є найкращим захистом. У інших випадках вжиті заходи можуть бути шкідливими не тільки для “атакуючої сторони”, але й для здорового об’єкта. У випадку інформаційної атаки це стосується потенційних обмежень свободи слова, громадянських прав і т.п.

Оглядаючи вхідні і вихідні дані компаративного аналізу вірусу та інформації можна зробити наступні висновки:

1) Життєвий цикл вірусу досить сильно відрізняється від основних інформаційних процесів, подібності тут носять хаотичний і випадковий характер, тож із даної перспективи говорити про “інформаційний вірус” не видається виправданим.

2) Ситуація змінюється, якщо обмежитися вихідними характеристиками – впливом вірусу та інформаційної атаки на об’єкт та способами боротьби з обома загрозами – але слід пам’ятати, що подібність виникає на певному рівні абстрагування: ми порівнюємо способи дії, не зачіпаючи цілком відмінні предметні сутності.

3) Відповідаючи на питання правомірності застосування для атак інформаційної війни терміну «інформаційний вірус» (“інформовірус”), можемо зазначити: він не виглядає доцільним при порівнянні морфологічної структури об’єктів, але цілком прийнятний на певному рівні узагальнення при порівнянні способу дії.

Список використаних джерел

1. ДСТУ 5034:2008. Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність: Терміни та визначення понять. К.: Держспоживстандарт України, 2009. III, 38 с.

2. Варенко В.М. Інформаційно-аналітична діяльність: Навч. посіб. К.: Університет «Україна», 2014. 417 с.
3. Вірус: матеріал з Вікіпедії [Електронний ресурс]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Вірус>
4. Гудзь С.П., Перетятко Т.Б., Павлова Ю.О. Загальна вірусологія. Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. 264 с.
5. Завгородній О. Інформавірус: карантин, про який ми забули [Електронний ресурс]. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/shcho-strashnishe-za-koronavirus-virus-feykovoji-informaciji-poradi-pro-informaciyuniy-karantin-novini-ukrajini-50081181.html>
6. Захарова І. В., Філіпова Л. Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності: навч. посібник. К.: Центр учб. л-ри, 2013. 336 с.
7. Медична мікробіологія, вірусологія та імунологія. Вінниця: Нова Книга, 2011. 952 с.
8. Редчиць С. Інформаційний вірус [Електронний ресурс]. URL: <https://pravda.com.ua/articles/2009/01/28/3696677/index.apm7>

УДК 378.147:023.5

Г.В. Сілкова, кандидат педагогічних наук, доцент

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

М.С. Костенко, старший викладач

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

АНАЛІТИЧНА СКЛАДОВА У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ

Підготовка вітчизняних фахівців з інформаційної діяльності здійснюється впродовж досить тривалого періоду. Її витoki ми знаходимо у вивченні дисциплін бібліографічного циклу у навчальних планах зі спеціальності “Бібліотекознавство і

бібліографія”, яка має майже столітній досвід формування професійних навичок з опрацювання документної інформації. Це можна вважати попереднім станом формування професійних знань фахівця інформаційної сфери.

Активний розвиток та урізноманітнення інформаційних центрів суспільства, поява новітніх інформаційних технологій зумовили не тільки нові вимоги до опрацювання інформації, але й поставили серйозні виклики до закладів вищої освіти (ЗВО), що готують фахівців для інформаційної сфери.

Перші кардинальні зміни до професійної підготовки фахівців для сучасних інформаційних структур відбулися із введенням у перелік спеціальностей, для яких здійснювалася підготовка фахівців в Україні, нової спеціальності “Документознавство та інформаційна діяльність”.

Різні погляди і підходи ЗВО, що почали підготовку фахівців за названою спеціальністю, знайшли своє відображення у Державному стандарті освітньо-кваліфікаційного рівня освіти бакалавр (так назвав цей стандарт вищої освіти один із його авторів – М. С. Слободяник), прийнятому в 2004 р. [1].

У стандарті, що складався з Освітньо-кваліфікаційної характеристики та Освітньо-професійної програми, знайшли своє узагальнення перелік посад, на які можуть претендувати фахівці цієї спеціальності, та вимоги до професійних знань, вмінь та навичок (професійних компетентностей) для роботи у відповідних структурах.

Це можна вважати другим етапом формування фахівців інформаційної сфери, коли була визначена певна парадигма інформаційного посередника в системі інформаційного забезпечення різних потреб суспільства.

Цей період був достатньо змістовний за формами і методами розробки навчальних дисциплін, які мали відобразити коло професійних знань, зазначених у стандарті.

В обговоренні проблем фахової підготовки інформаційних працівників брали участь викладачі, працівники інформаційних установ та працівники інформаційних служб органів влади. Все це сприяло вдосконаленню аспектів підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності, виведення їх за межі тільки бібліотечних установ і наближення до викликів роботи бібліотеки.

Власне це було тим підґрунтям, на якому розпочався наступний період розвитку системи підготовки фахівців для інформаційної сфери, започаткований введенням у 2015 р. в дію Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти».

Закон України «Про вищу освіту» та затвердження нових спеціальностей стали поштовхом для формування у суспільстві нової парадигми щодо моделі фахівця з інформаційної діяльності. Нова парадигма знайшла своє змістове відображення у стандартах зі спеціальності.

Стандарти визначили коло професійних компетентностей фахівця з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, диференціювавши їх на види та завдання по їх реалізації.

Стандарти зі спеціальності заклали фундамент для подальшого вдосконалення підготовки інформаційних працівників і надали можливість уточнювати коло професійних компетентностей в залежності від обраної в ЗВО спеціалізації.

Проте проблема професійної підготовки фахівця для інформаційних структур так і залишилася дискусійною.

Розглянемо існуючі підходи до підготовки фахівців з названої спеціальності більш детально. Найбільш поширеним став підхід до підготовки фахівців спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» за всіма аспектами (інформаційна справа, бібліотечна справа, архівна справа). Натомість підготовка

за спеціалізаціями (інформаційна справа, бібліотечна справа) найбільш властива ЗВО, де історично фахова підготовка здійснювалася за окремими спеціальностями – “Документознавство та інформаційна діяльність” й “Бібліотекознавство та бібліографія”.

Кожному з названих підходів притаманні свої переваги та недоліки.

Якщо підготовка фахівців здійснюється за сферами застосування “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа”, ми одержуємо модель фахівця, який володіє основними професійними компетентностями на загальному рівні і більш ґрунтовними знаннями, вміннями та навичками за певним напрямом, в залежності від вибору ЗВО.

Якщо обирається модель підготовки фахівця за окремою спеціалізацією (наприклад, “Документознавство та інформаційна діяльність”, “Інформаційно-аналітичне забезпечення управлінської діяльності”, “Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографія” тощо), визначення професійних компетентностей мають диверсифікуватися більш точно і ми одержимо фахівця, готового працювати у визначених інформаційних структурах без додаткової перепідготовки.

Ми пропонуємо ще декілька варіантів моделі підготовки фахівця зі спеціальності 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа” за такими спеціалізаціями:

- спеціалізації бакалавра за названою спеціальністю за окремими освітніми програмами і, відповідно, навчальними планами. Фактично так здійснюється фахова підготовка в багатьох ЗВО;

- одна спеціалізація, де на рівні бакалавра читаються обов’язкові дисципліни для всіх студентів спеціальності, а поглиблена підготовка за певним напрямом забезпечується за рахунок вибіркових дисциплін;

– підготовка фахівців зі спеціальності 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа” за спеціалізаціями, спрямованими на конкретну предметну сферу (наприклад, “Інформаційно-аналітичне забезпечення галузі економіки”, “Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів влади”, “Інформаційно-аналітичне забезпечення поліграфічної та видавничої справи” та ін. Такий підхід до підготовки може розпочинатися на бакалавраті й продовжуватися на освітньому рівні магістра, або ж починатися на магістратурі.

Різноманітність підготовки фахівців зі спеціальності 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа” дозволяє ЗВО здійснювати ґрунтовну підготовку відповідно свого профілю, вступникам надає можливість цілеспрямовано обирати майбутню спеціалізацію за своїми уподобаннями (інтересами) і, в кінцевому результаті, сприяє наближенню працевлаштування випускників до конкретної сфери, де вони зможуть вдосконалити свої професійні компетентності.

Означимо переваги та проблеми таких підходів. Розширення спектру спеціалізацій відповідно профілю та досвіду діяльності ЗВО, включеність до фахової підготовки науково-педагогічних працівників з інших кафедр навчального закладу для вивчення конкретної предметної сфери, безумовно, справляє позитивний ефект на якість навчання. В той же час конкретизація фахової підготовки за вузькою спеціалізацією може спричинити проблеми із працевлаштуванням випускників та необхідність післядипломної перепідготовки.

Вважаємо, що ефективна реалізація фахової підготовки за спеціалізаціями інформаційно-аналітичного спрямування можлива лише за умови чіткого окреслення змісту відповідних професійних компетентностей.

За Стандартом вищої освіти України (СВОУ) за спеціальністю 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа”

галузі знань 02 “Культура і мистецтво” для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [2] предметна область визначена як інформаційні та документні системи установ; технології управління інформаційними, архівними та бібліотечними ресурсами. Інтегральна компетентність випускника названої спеціальності сформована як здатність розв’язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи або у процесі навчання, що передбачає застосування положень і методів інформаційної, бібліотечної та архівної справи і характеризуються комплексністю та невизначеністю умов.

Як зазначалося вище, досить часто вітчизняні ЗВО, що здійснюють підготовку фахівців спеціальності 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа”, впроваджують в межах названої спеціальності спеціалізації інформаційно-аналітичного спрямування, що віддзеркалює спрямованість сучасних інформаційних центрів на здійснення інформаційно-аналітичної діяльності. Такий напрям підготовки інформаційних працівників зумовив необхідність формування освітніми програмами фахових компетентностей, які формуватимуть знання і вміння з аналітичної обробки інформації, підготовки інформаційно-аналітичної продукції, зокрема, за допомогою новітніх інформаційних технологій.

Кафедра документальних комунікацій та бібліотечної справи Рівненського державного гуманітарного університету, окрім вже усталеної підготовки зі спеціалізації (спеціальності/напрямку підготовки) “Документознавство та інформаційна діяльність”, розробила нову освітню програму зі спеціалізації “Документно-інформаційне забезпечення управлінської діяльності” за спеціальністю 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа”.

Навчальний план зазначеної спеціалізації спрямований на формування системи фахових компетентностей, покликаних

реалізувати інформаційну підтримку всіх етапів управлінського циклу. Інформаційне забезпечення управлінського рішення починається з інформаційного пошуку, опрацювання інформації, аналізу та відбору необхідних відомостей, їх перетворення і розробки висновків й рекомендацій щодо подолання проблеми управління. Вирішення цього та інших завдань інформаційного забезпечення управлінської діяльності зумовлює потребу формування у бакалаврів низки фахових компетенцій. Це, зокрема:

- здатність проводити емпіричні дослідження та застосовувати аналітичні технології в цілях побудови репрезентативних, достовірних або обґрунтованих гіпотетичних висновків про стан ситуації, системи, об'єкту тощо, які змінюються;

- здатність застосовувати необхідний аналітичний інструментарій для систематизації, критичного оцінювання, інтерпретування вихідних даних і використовувати отриману інформацію в контексті вирішуваного управлінського завдання або проблеми;

- здатність здійснювати інформаційну підтримку всіх етапів управлінського циклу, в т.ч., шляхом побудови узагальнених інформаційних моделей реальних ситуацій та розробки комплексних аналітико-прогностичних висновків;

- здатність створювати єдиний інформаційний простір компанії, установи, підприємства тощо шляхом інтегрування внутрішніх та зовнішніх інформаційних ресурсів;

- здатність застосовувати методи обробки статистичних та інших метричних даних, відомостей зі ЗМІ, укладання дайджестів, оглядів, інших видів інформаційної характеристики документів;

- здатність забезпечувати прийняття і реалізацію управлінських рішень на основі критичного осмислення наявної інформації або результатів виконаного інформаційно-аналітичного дослідження;

– здатність визначити оптимальну стратегію пошуку інформації та представити результати її аналізу і синтезу в найбільш сприятливій для прийняття й реалізації управлінського рішення формі;

– здатність застосовувати засоби аналізу з візуалізацією даних та відповідними інструментами для забезпечення прийняття стратегічних управлінських рішень;

– здатність виявляти й аналізувати дані з відкритих джерел, перевіряти гіпотези й припущення, робити висновки за результатами аналізу та презентувати їх;

– здатність застосовувати можливості сервісів Web 2.0 в інформаційному забезпеченні прийняття та реалізації управлінських рішень;

– здатність використовувати методика інтент-аналізу публікацій у ЗМІ, соцмережах тощо для обґрунтування управлінських рішень;

– здатність використовувати внутрішні та зовнішні інформаційні ресурси для виявлення, відбору та здійснення інтелектуального аналізу даних щодо поточного стану бізнесових та інших структур в цілях вироблення управлінських рішень щодо їхнього вдосконалення;

– здатність використовувати мультимедійний інформаційний контент для організації ефективного інформаційного забезпечення управлінської діяльності.

Зазначимо, що якість підготовки фахівців інформаційної сфери значною мірою визначається спадковістю формування фахових компетентностей з аналітичного напрямку роботи з інформацією освітніми програмами різних рівнів підготовки в межах спеціальності 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа”.

Список використаних джерел

1. Слободяник М. С. Становлення та розвиток вищої документознавчої освіти в Україні / М. С. Слободяник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Rnm42v96w3oJ:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/bdi_2011_3_1.pdf+%&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua. – Назва з екрана.
2. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 02 Культура і мистецтво, спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». – Затверджено і введено в дію Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.12.2018 р. № 1378 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/029-informatsiyna-bibliotechna-ta-arkhivna-sprava-bakalavr.pdf>, вільний (дата звернення: 9.11.2020). – Назва з екрана.
3. Сілкова Г. Аналітична складова у формуванні професійних компетентностей фахівців документознавства та інформаційної діяльності [Електронний ресурс] / Г. Сілкова, Т. Луцишина // Інформація, комунікація, суспільство 2018: Матеріали 7-ї Міжнар. наук. конф. ICS-2018. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2018. – С. 142–143. – Режим доступу : <https://docs.google.com/document/d/1OYEj2PuD8ROTBB4jOrRumjs1g9ve49IA0ecT3M4RDf4/edit> (дата звернення: 9.11.2020). – Назва з екрана.

УДК 023

С.М. Стрельбицька, кандидат історичних наук, старший викладач

Українська академія друкарства, м. Львів

СУЧАСНІ ДИТЯЧІ БІБЛІОТЕКИ У ІНФОРМАЦІЙНОМУ МЕДІА-ПРОСТОРІ

Сьогодні бібліотеки дедалі активніше збільшують свою присутність в інформаційному медіа-просторі. Все частіше вони з'являються у нових медіа та соціальних мережах і роблять це настільки завзято, що сміливо можна говорити про формування системи представлення книгозбірень у медіа-середовищі. Відповідно, і цей процес, і дослідження по впровадженню сучасних медіа-практик, потребують детального аналізу. Адже, сучасна бібліотека має стати флагманом у формуванні в суспільстві певної культури споживання інформації в тому числі і за допомогою якісного контенту.

Джерельною базою дослідження стали роботи науковців В. В. Струнгар, О. В. Бак, О. Б. Таланчук, Р. Л. Ріжко, Б. М. Моравець, Ю. М. Половинчак та інших, а також офіційні сайти бібліотек та їх сторінки у соціальних мережах. В них висвітлено різні аспекти понять «медіа-практики», «нові медіа», та «соціальні мережі» в роботі бібліотеки, зокрема. Ми можемо побачити та відмітити те, що з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій саме присутність бібліотек у нових медіа привертає увагу молоді. В даному випадку вони постають посередниками між бібліотекою та користувачем, особливо молоді. Тому, на нашу думку, присутність бібліотек у соціальних мережах, застосування ними нових каналів поширення інформації та комунікації та створення якісного медіаконтенту є невід'ємною частиною роботи бібліотеки, розширення їх діяльності, інтеграції в сучасне інформаційне

суспільство і спрямована на залучення молоді до бібліотек та формування в них громадського простору.

На даний момент майже всі українські бібліотеки активно опановують нові форми роботи з користувачем, а саме Internet. Дитячі та юнацькі бібліотеки часто мають цікаві та візуально гарні вебсайти, використовуючи казковий або ж сучасний дизайн. Присутність книгозбірень у медіа-середовищі постійно змінюється: мова йде як про збільшення кількості бібліотек у нових медіа, так і про зростання облікових записів у різних соціальних мережах. Українські книгозбірні повинні розуміти, що інструменти соціальних мереж допомагають їм доносити інформацію до громади в зручний спосіб, розширювати спектр послуг для задоволення інформаційних потреб, рекламувати бібліотечні сервіси, спілкуватися з потенційними користувачами в зручний для них спосіб. Сторінки в соціальних мережах використовуються бібліотеками, як локальний інформаційний ресурс, більш наближений до користувача, ніж сайт бібліотеки. На цих сторінках можна знайти контактну інформацію, анонси про майбутні заходи та акції, фотографії бібліотеки і її колективу, привітання та відгуки читачів. Сьогодні, все частіше ми можемо побачити бібліотечні акаунти у соціальних мережах завдяки тому, що це саме вони перебрали на себе роль посередника між книгозбірнею та читачем. В тому числі активно опановують сучасні медіа і українські бібліотеки для дітей та юнацтва.

Одним з ефективних видів сучасних мультимедійних продуктів є буктрейлер, пік поширення якого припадає на початок ХХІ ст. Етимологія поняття “буктрейлер” вказує на його комунікаційну природу (від англ. trail – “тягти”, утвореного від іменника “слід”). Отже, буктрейлер покликаний просувати книгу, сприяти доведенню її змісту до читача, залишити слід у його свідомості. Водночас він має інтригувати, викликати бажання самостійно прочитати книгу. Створення буктрейлерів на книги з

фондів бібліотек – це чудові перспективи залучення нових читачів. Малодослідженими є соціокомунікативні властивості та функції буктрейлера, резерви підвищення ефективності їх комунікаційного впливу на реципієнта. Принцип вибору книги для буктрейлера та методика його створення залежать передусім від спеціалізації бібліотеки та віку читацької аудиторії. Ролики рекламують дитячі книги з використанням анімації, уривків з мультфільмів, грайливої та веселої музики. Також обирають книги, актуальні для підлітків та юнаків, присвячені, наприклад, проблемам розуміння себе та свого місця в навколишньому світі, подолання замкнутості, пошуку сенсу життя. Серед аудіовізуальних засобів використовують зворушливу музику, психологічні образи.

Також існує ще один міжнародний соціальний проєкт – “Жива Бібліотека”, присвячений різноманіттю в суспільстві та спрямований на подолання соціальних упереджень, гуманізацію суспільства, підвищення толерантності. “Жива Бібліотека” працює як і звичайна: “читачі” приходять, заповнюють бібліотечну картку, вибирають “книгу” й читають її протягом певного часу (зазвичай – півгодини). Після цього повертають “книгу” в бібліотеку, а якщо захочуть, беруть іншу. Різниця лише в тому, що книги “Живої Бібліотеки” — це живі люди, а читання – розмова. “Жива книга” — це людина, яка готова поділитися з читачами своїм особистим досвідом і відверто відповідати на їхні запитання. Усе відбувається під час особистої зустрічі на заході безпосереднього спілкування. Згідно з правилами, одночасна кількість відвідувачів однієї “книги” не має перевищувати три особи, щоб можна було вести спокійну, серйозну розмову. Взяти участь у проєкті можна як у ролі “книги”, так і в ролі “читача”. Послуги “Живої Бібліотеки” повністю безкоштовні для читачів. «Живі Бібліотеки» існують для того, щоби да-ти людям можливість у неформальній обстановці поспілкуватися з представниками груп, по відно-шенню до яких у суспільстві

існують упередження. Це допомагає людям позбутися стереотипів, які часто призводять до дискримінації окремих людей або цілих груп, а також підвищити рівень взаєморозуміння в суспільстві. 2000 року в Данії відбулася перша “Жива Бібліотека”. Нині такі заходи проходять у різних країнах у всьому світі. Зокрема, в Австралії “Жива Бібліотека” відкриває свої двері для читачів кожен місяць, у Великій Британії – раз на три роки, у Фінляндії “Живі Бібліотеки” приходять до дітей у школи. Міжнародний девіз проекту: “Не суди про книгу по обкладинці – прочитай її!”. “Жива Бібліотека” – це можливість дізнатися більше про людей, які нас оточують.

Окремою формою інформування про події та заходи можна вважати створення галерей, за допомогою яких бібліотеки візуально представляють свою діяльність, надають детальний опис і гіперпосилання. Іншим аспектом системності інформування про заходи й події є публікація анонсу, релізу та пострелізу. Наприклад, бібліотека кілька разів повідомляє про одну подію в певний період часу: спочатку вона надає коротке повідомлення про подію, яка має відбутися найближчим часом, а потім повідомляє про проведення події, її підсумки, обговорення події. Також бібліотеки в соціальних медіа залучають користувачів за допомогою висвітлення різних конкурсів, вікторин, квестів, обіцяючи отримання призів, бонусів у разі перемоги.

Якщо досліджувати палітру дитячих бібліотек у Львові, то з останніх новинок звичайно є Wiki-бібліотека на Сихові. Це уже 12-та сучасна медіатека у Львові й обслуговуватиме вона і дітей, і дорослих. Нову медіатеку відкрили на базі бібліотеки-філії № 25, що на проспекті Червоної Калини, 58. Wiki-бібліотека поєднує в собі комфортний простір для читання, обговорень, надихаючих лекцій і зустрічей. Вона охоплює 175 м² й обслуговуватиме і дітей, і дорослих.

Нещодавно було відкрито на вулиці Богдана Хмельницького, 179 відновлена медіатека “Під Високим Замком”. Історичну будівлю бібліотеки відреставрували, а простір зробили сучасним та комфортним. Бібліотека відтепер спрямована не лише на інтелектуальний розвиток відвідувачів, але й на мистецький. Тут діє коворкінг-зона, релакс-закапелок, казкова вітальня, арт-манеж і ерудит-вулик. Тут можна читати, бавитись, малювати та навіть пити чай. Тепер звичайну книгозбірню називають бібліохаб.

Такожв одній з найбільших бібліотек міста – філії №42 Центральної бібліотечної системи для дітей м. Львова, що на вул. Є. Патона, 4/2, запрацював новий комфортний простір “Зп: Публічний Простір Підлітка”. Це безпечна територія для пізнання сучасного світу, творчого самовираження та активного відпочинку. Це не є класична бібліотека, де є просто книги для читання. Тут є ІТ зона, спортивна зона, є окремо облаштована кімната малюка для дітей від 2 до 6 років. Все це надає кожному можливість активно навчатися, спілкуватися, обмінюватися ідеями та допомагати один одному, залишаючись незалежним і вільним. Завершує цей простір Релакс-закапелок – найкомфортніше місце для усамітнення, роздумів, “тихого читання” та спілкування з найближчими друзями.

Для бібліотечних установ одним із найважливіших завдань на сьогодні постає перехід на новий рівень обслуговування, орієнтація та утвердження в сучасних умовах інформаційного суспільства. Бібліотеки повинні заново знайти своє незамінне місце в суспільстві, культурі, духовному та інтелектуальному житті людини. Знайти заново, оскільки переформовується все, що традиційно було основою здійснення бібліотечної діяльності: виробництво, накопичення, опрацювання, поширення інформації, інформаційні потреби і способи їх задоволення. Цифрова культура, дедалі більше стає визначальним чинником суспільного життя. Книгозбірні нині знаходяться у перехідному становищі – на стику

традиційних форм та методів обслуговування читачів і цифрових ресурсів із переважання віртуальних користувачів. Хоча основний бібліотечний ресурс уже набув цифрового характеру, а можливий читач став віддаленим, одним із першочергових завдань на сучасному етапі постає, змога бібліотеки залишитися масово затребуваною на нових просторах перетину нових типів носіїв і нових типів споживачів інформації.

Сучасний читач бібліотеки – це людина медіа світу, споживач таких інформаційних комунікацій як Інтернет-ресурси, під впливом яких він, безсумнівно перебуває. Медіа так інтегрувалися в наш повсякденний життєвий простір, що більшість людей їх просто не помічають, а тому не здатні критично оцінювати, піддавати сумнівові все, що вони читають або сприймають через візуальні образи та звуки. Нові інформаційні ресурси й технології, новий тип мислення, навички медіаграмотності, нові вимоги до використання інформації зумовлюють необхідність посилення просвітницької, експертної, консультативної, інтегративної функції бібліотеки. Яка в даному випадку виступає активним учасником виховання свідомого, критично мислячого, медійно грамотного населення.

Список використаних джерел

1. Булахова Г. Бібліотеки в соціальних мережах та блогосфері як засіб рекламування // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. В. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2013. Вип. 36. С. 192–200.

2. Булахова Г. Рекламна стратегія просування продуктів і послуг бібліотек у соціальній мережі Facebook // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. В. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2016. Вип. 43. С. 331–345.

3. Головаха С. Наукова бібліотека в соціальних мережах // Бібліотечний вісник. 2013. № 1. С. 29–32.
4. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс. К. : НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2010. 360 с.
5. Гранчак Т. Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг // Бібліотечний вісник. 2016. № 1. С. 18–29.
6. Киричок И. Вузовское виртуальное сообщество: миссия библиотеки в социальных сетях // Бібліотечний форум України. 2014. № 3. С. 18–20.
7. Мар'їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії // Вісник Книжкової палати. 2012. № 8. С. 19–21.
8. Назаровець М. Використання комунікаційних можливостей соціальної мережі Facebook бібліотеками ВНЗ // Матеріали наук.-практ. конф. «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства». Львів : Вид-во Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2013. С. 183–190.

УДК 81:002.1 (477)

Л. М. Ткач, кандидат філологічних наук, доцент
Українська академія друкарства, м. Львів

ДОКУМЕНТОЗНАВЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ СПЕЦИФІКИ

Питання комплексного розроблення низки проблем, пов'язаних із документознавчою термінологією в сучасних умовах, і дотепер викликає зацікавленість у науковому колі. Накопичення знань про документ у документознавчому контексті, стрімкий розвиток діловодства, аналіз процесів документування й документообігу, ускладнення управлінських функцій – усі ці та інші процеси миттєво знайшли віддзеркалення в галузевій

термінології, у зв'язку з чим відбувся так званий термінологічний вибух, який вимагає розширення проблемного поля дослідження термінології, стандартизації спеціальних систем термінів, створення лексикографічного продукту та ін.

Сьогодні терміносистема документознавства продовжує інтенсивно розвиватися, поповнюватися новими термінами та поняттями. Провідні українські науковці вивчають особливості документознавчої термінології, досліджують її стан розвитку, а також окреслюють напрями і перспективи її подальшого формування та вдосконалення. Підтвердженням складності й багатогранності цього явища є те, що кількість поглядів не зменшується, а збільшується, різноманітні концепції формування документознавчої термінології лише доповнюють одна одну. І разом з тим не можна стверджувати, що лише окремо взятий погляд претендує на абсолютну повноту.

За весь період існування термінологія зазнала багатьох змін та вдосконалень. За словами О.М. Тур, "...міждисциплінарний характер документознавства, поява різних концепцій, поглядів на структуру науки зумовив появу низки понять, що мали нечітку номінацію" [1, с. 59]. Більшість науковців у цій галузі наголошували на необхідності активного проведення термінологічних досліджень, спрямованих на систематизацію, уніфікацію терміносистеми. Зазначимо, що українське документознавче термінотворення має ґрунтовні напрацювання, які стали основою для подальшої роботи не тільки документознавців, а й філологів.

На кожному етапі розвитку документознавство вирішувало завдання, властиві своєму часові. Так, у другій половині XIX ст. уперше почали говорити про те, що практика канцелярського діловодства стала надто громіздкою й фактично некерованою і цю проблему потрібно якось розв'язувати. М.Л. Магницький, Н.В. Варадінов і В.Н. Вельдбрехт розглядали діловодство як науку

і як процес, нерозривно пов'язаний з тим чи іншим видом діяльності установ. Учені намагалися створити діловодну теорію, принаймні, констатувати чітко зафіксований набір управлінських ситуацій, визначити перелік типових документів, запровадити елементи класифікації в хаотичний потік ділових «бумаг». Були перші спроби домовитися про зміст ключових понять: “діло”, “акт”, “бумага”, “канцелярія”, “діловодство”, “закон”, “указ”, “відношення”, “промеморія”, “установа”, “резолуція”, “форма”, “зміст”, “рапорт” та ін.

Раннє радянське документознавство користувалося термінологією, виробленою канцелярським діловодством XVIII – XIX ст., не пропонуючи суттєвих новацій.

Прикметною ознакою 1990-х – 2000-х років були суперечки довкола обсягу окремих понять, велися пошуки термінологічних універсалій, прийнятних для всіх дисциплін документно-інформаційного циклу. У вирі подібних дискусій відійшла у тінь важлива проблема: формування власне української документознавчої терміносистеми і її співвідношення з російською та англомовною.

Українське документознавство пішло з радянської теорії діловодства та архівної справи, і безпосереднього зв'язку із західною “документаційною наукою” Поля Отле воно не має. Тож у 90-ті роки проблема української документознавчої термінології розв'язувалася шляхом калькування з російської мови (“делопроизводство” – “діловодство”, “служебный документ” – “службовий документ” та ін.). Ця практика нікуди не поділася і понині.

За результатами досліджень, українські терміносистеми у своєму складі мають значну кількість термінів-запозичень. З точки науково-технічного перекладу виникає питання: наскільки бажаними є іншомовні терміни порівняно з власними термінами? Відповідь не може бути однозначною. Про доцільність запозичень

варто говорити лише за умови збереження національної специфіки терміносистеми, недопустимість подвійного калькування (передусім з європейських мов через російську), безпосереднє структурне калькування з мови оригіналу. Тому необхідно сформулювати загальні принципи створення нових термінів та чергування запозичених терміноелементів.

Використання в термінологічних стандартах іншомовних еквівалентів (як довідкових) засвідчує їх творення шляхом структурного калькування з міжнародних термінів та прямих запозичень з англійської, французької та німецької мов. Запозичення термінів полегшує через наявність спільного термінологічного фонду роботи з науковою літературою, написаною іншими мовами [2, с. 50]. Науковці пояснюють лексичні інтерференції суб'єктивним фактором: “установи та окремі особи створюють та стандартизують нові терміни свідомо. Проте більшість носіїв мови, зокрема галузевих фахівців, які є споживачами результатів термінотворчої роботи, засвоюють та активізують нові терміни підсвідомо” [2, с. 50]. Підсвідомим також вважають відбір термінів з-поміж синонімічного ряду: “фахівці-споживачі підсвідомо вибирають та активізують той синонім, якому вони підсвідомо надають перевагу. Такий варіант з синонімічного ряду поступово закріплюється як термінологічна норма, як стандартизована термінологічна одиниця” [2, с. 51]. На думку Д.С. Лотте, термін має бути точним, йому не властива синонімічність. Будь-який малозрозумілий чи складний термін “з часом буде перевернуто” [2].

Процес формування української термінології вимагає більш точної передачі понять. Щоб не допускати помилок у виборі правильного слова, із синонімічного ряду назв у термінологічному обігові слід залишати ту, яка найчастіше відображає характерні ознаки та особливості документознавчих понять, наприклад: *копія-відбиток, екземпляр-примірник, палітурка-оправа, обкладинка*. Але

детальний аналіз джерельного матеріалу вказує на те, що іноді виникають ситуації, коли синоніми стають доречними. Є випадки, коли еквівалент рідної мови точно передає зміст поняття, тому запозичення слів є зайві. На противагу співіснуванню абсолютних синонімів належне місце відводиться пуризму, який «може зробити терміни більш зрозумілими» [2, с. 185]. Позитивною ознакою пуризму є те, що він «не дає засмічувати лексику рідної мови занадто великою кількістю малозрозумілих іншомовних слів», тому науковці пропонують сформулювати загальні принципи створення нових термінів та чергування запозичених терміноелементів з пуризмами [2, с. 185-186]. Як відомо, ще в ХІХ ст. в Європі набули популярності мовно-філософські ідеї В. фон Гумбольдта, який вважав, що мова є неповторним виявом душі народу, що вона є активним началом і формує свідомість народу. На основі цієї теорії нація повинна зберігати свою мову в чистоті й недоторканності [3, с. 57]. Такий мовний позитивний пуризм особливо поширився не лише в Німеччині, Італії, Чехії, Польщі. Ідеї В. фон Гумбольдта набули поширення і в Україні.

Пуризм був важливий для української мови, але не “загострений”, “перебільшений”, а тільки “здоровий, нормальний” для життя, існування і розвитку мови [4]. Пуризм полягав у тому, щоб “відкинути все те, що українська мова запозичила з інших мов або розвинула” і “відновити мову на її чистій, народній основі”. На початку 30-х рр. ХХ ст. пуристи зазнали нищівного “розгрому і знищення”; пуризм зник з української мови. Довгі роки не було навіть “регламентованого українського правопису”. Головною проблемою стали російські слова, “повзучі русизми” [4].

У багатьох випадках, коли акцент робився на народну мову, терміни карбувалися за рахунок внутрішніх ресурсів. До карбування нових термінів активно залучалися архаїзми і діалектизми. Українська мова сприймалася як колоритне “доповнення” “високої” російської мови з усіма прикрими

обставинами, які з цього випливали: нерозвиненістю абстрактної та науково-технічної лексики. Було репресовано низку слів через їхній нібито діалектизм та архаїчність: *часопис, відсоток, сьогодення, наразі, сливе, зужити, обрій, позаяк, либонь, відтак, годен, достеменно* та ін. Їм закидалася “надмірна вишуканість” та “натужна інтелігентність”. Відбувалося підступне втручання у внутрішній розвиток української термінології, спрямоване на штучне зближення її з російською і знищення як незалежного мовного утворення. Йшлося про “нові” засади українського термінотворення. Засади творення терміносистеми були цілковито змінені. Термінологічна діяльність зазнала нищівного втручання: “націоналістичні” терміни замінювали на “інтернаціональні”.

Термінологія на питоמו українській мовній основі вважалася “шкідницькою” своєю спрямованістю “на відрив української наукової термінології від термінології інтернаціональної”, на штучний відрив української наукової термінології від наукової термінології російської мови. Українську термінологію замінювали кальками з російської мови. Було “українізовано” приблизно 50–80 відсотків оригінальних термінів [5, с. 53]. У такий спосіб було репресовано всю термінологічну лексику, створену на україномовній базі. Ключовою вимогою було використання слів, “рівнозначих” російським. Самобутність та оригінальність української термінології кваліфікувалася як штучно створена. Заборонялося впроваджувати в українську термінологію будь-які терміни поза посередництвом російської мови.

Українська самобутність українських термінів нівелювалася. За тривалий час з практики вийшло чимало термінологічних слів, наприклад: “*оповістка*”, “*вступний*” (*журнал вступних паперів*), “*виступний*” (*журнал вступних паперів*), “*доручення*”- “*дорука*”. Принцип калькування російської лексики міцно закріпився як основний у галузі творення українських наукових терміносистем. “Русифікаційна політика” у творенні української термінології

вбачала спрямованість на фальсифікацію української мови і водночас на відрив української мови від російської...”, на «націоналістичне уникнення спільності з російською мовою», тому “...завдання полягало в тому, щоб очистити українську термінологію від націоналістичних перекохань; знешкодити отруйний вплив націоналістичних словників на мову літератури і преси...” [5]. Зі словникового запасу вилучали слова, що “різнилися від російських”. Підступне втручання у внутрішній розвиток української термінології було спрямоване на штучне зближення її з російською і знищення як незалежного мовноутворення. Йшлося про “нові” засади українського термінотворення. Юрій Шевельов так визначав її специфіку за радянської доби: “Урядове втручання взагалі, а в даному випадку з боку уряду, опанованого росіянами у внутрішні закони мови, було радянським винаходом і новиною”. Разом з “клясичними” методами “радянська система встановлює контроль над структурою мови: забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, а натомість пропагує інші, ближчі до російських або й живцем перенесені з російської мови” [6, с. 6]. Лише з часом вдалося сформувати українську ідентичність за принципом “протиставлення” російській. Було знято заборону на “репресовані слова”.

Робота дослідників над Реєстром репресованих слів передбачала укладення списку тих лексичних одиниць української мови, що в результаті директивного “унормування” в різний час було замінено або знищено [6, с. 354]. До списку вихідних слів у результаті наскрізного відбору увійшла не тільки загальноживана, а й термінологічна лексика, яка зазнала повної чи часткової заміни або ж була усунена взагалі. Наведемо окремі слова з Реєстру, які підлягали заміні або вилученню, а також слова-замінники: *аркуш-лист; аналіза – аналіз (рос. анализ); аналіза обсягова – аналіз об’ємний (рос. анализ объемный); брила гранчаста – тіло*

гранчасте (рос. *граненое тело*); *виймок* – *виняток* (рос. *исключение*); *вимочка* – *папір промокальний*; *галузь* – *вітка* (рос. *ветвь*); *загал* – *сукупність* (рос. *совокупность*); *зорення* (*приціл*) – *візування* (рос. *визирование*); *письмівка* – *курсив*.

Зауважимо, що сама проблема «репресованих слів» української мови потребує дослідження, тому без урахування цього аспекту будь-які висновки, теоретичні обґрунтування розвитку лексики, відображення її в словниках завжди будуть неповними.

Галицький внесок у лексику української мови “найбільше обслуговував сфери абстрактної лексики, наукової термінології” [7, с.97]. Цікаві зауваження про походження й навіть авторство деяких слів знаходимо в І. Верхратського. Наприклад, він зазначає, що йому належить авторство слова *звіт*, яким він “заступив уживаний перед тим польонізм “*справоздання*”. Ось приклади заміни “галицьких слів”: *назва* (*назвище* – власне українізований варіант галицького і польського “*назвисько*” – *nazwiska*), *сучасний* (*сьогочасний*), *співробітник* (*супрудовник*), *оголошувати* (*оповіщати*), *свідощтво* (*засвідчення*)” [7, с. 97].

Самобутність і лексичне багатство української мови протистояли новій моделі уніфікації термінів за посередництвом російської мови. “Націоналістичні вигадки” полягали у “викиданні російських термінів”, “униканні інтернаціональних термінів”, “безпідставній диференціації значень або функцій російських термінів”, вживанні “націоналістичних неологізмів замість російських термінів”, “зайвих синонімів” і “неточних відповідників” (тобто тонких мовних відтінків, що їх не передає російська мова), у “націоналістичній” граматичній будові [5, с. 46]. Частина слів з галицькими впливами, без яких нині годі уявити сучасне мовлення, була продуктом індивідуальної словотворчості. Галичина дала українській мові саме те, чого їй бракувало: вишукану абстрактну, управлінську, наукову лексику (*доробок*,

явище, підприємство, рахувати, устрій, відродження, співробітник, брак та ін.).

Але крім позитивних впливів на українську мову “галицька мовна стихія” могла справляти ще й вплив негативний, який дослідити “незмірно тяжко”. Під негативним впливом ми розуміємо витіснення, зникнення з загального вжитку певного слова чи звороту негалицького походження під тиском того, що цього слова чи звороту Галичина не знає й не вживає [7, с. 106].

Дискусії щодо проблем термінології були зумовлені деформацією українського мовно-культурного простору та знищенням самобутнього мовного утворення. Тому зараз активно відбувається перегляд принципів термінологічного нормування. Кожне видавництво, навіть кожний автор, попри існування офіційного правопису, “відроджує”, як їм здається, “справжній український правопис”, а часто просто вигадує нові слова, новий спосіб написання старих слів, нові правила, недоречні запозичення, що ускладнює процеси дерусифікації в Україні.

Прикрим залишається і той факт, що сучасні лексикографи, попри гучні декларації про повернення питомо українських лексем, радше звертаються до словників радянської доби, аніж намагаються проаналізувати лексикографічний матеріал періоду років українізації.

Виникають інші труднощі – це брак термінологічної еквівалентності. Досить навести приклад терміна “*документ*”, який подається і як “*document*”, і як “*record*”, залежно від конотацій і контексту використання. Деякі науковці сходяться в думці, що термін має бути однозначним і позбавлений синонімів; незалежно від тексту термін перекладається терміном – повним або еквівалентом [8]. Але не у всіх випадках переклад терміну є безпроблемним процесом через те, що різні галузі знань використовують одну й ту ж одиницю, яка має різне значення залежно від контексту. Переклад документознавчих термінів

вимагає знання відповідної галузі, чіткого розуміння змісту термінів як іноземною, так і рідною мовами. Наприклад, слово “акт” також вимагає правильного перекладу відповідно до контексту: 1. Діловий, нотаріальний – *deed, bill not arialdeed*; 2. Закон, постанова органу державної влади – *act, decree*; 3. Акт приймання-передавання документів на постійне зберігання – *accession list; accessions ledger*.

Однією з причин труднощів процесу перекладу є багатозначність термінів. Тому в межах документознавчої термінології термін має бути однозначним, щоб забезпечити точність передачі наукового поняття. Наведемо приклади: автоматизована ПС – *information retrieval (system); computer assisted retrieval (CAR); automated retrieval system*; архівна справа – *archival affairs, archival science*; вид документа – *record name/type, record class document type; record type*; віза – *agreement approval, signature*; внутрішній документ – *innerrecord internal record*; вторинний документ – *secondary document; derived document*; гриф обмеження доступу до документа – *stamp of access restriction to a record, classification marking, protective marking*; документ – *document, record*; дублікат – *doublet duplicate, duplicate original, copy*; документ з обмеженим доступом – *confidentiality; restricted access record, restricted record*; документний потік – *document flow, document handover*; інформація – *records information; recorded information*; конфіденційна інформація – *proprietary information; confidentiality/classified*; копія (документа) – *copy(ies); record copy; file copy*; посадова інструкція – *position description; job description*; рукописний документ – *manuscript; written document (сун. манускрипт)*; справа – *case papers/files; file; file unit; dossier*; головний спеціаліст – *chief/principal specialist*; провідний спеціаліст – *leading/guiding specialist* та ін.

Стандарти не завжди допомагають (кількість перекладених термінів доволі обмежена. Наприклад, окремі документаційні

процеси мають інший варіант перекладу: “*access*” як *доступ*, “*tracking*” як *контроль*.

Досить часто відбувається спотворення значення при перекладі з вихідної мови в ситуації, коли виникає необхідність розробки стандарту на базі іншої мови. Результатами цього процесу може бути неправильний переклад через відсутність у мові відповідного еквівалента того чи іншого терміна або ж переклад термінологічної одиниці, значення якої не відповідає тій, яка була у вихідній мові у зв’язку з відсутністю відповідного найменування

Процес адаптації запозичених документознавчих термінів є складним навіть в умовах близької спорідненості мов. І як наслідок – неточність, структурні дефекти тощо. Для створення повноцінної терміносистеми до логічної схеми необхідно добирати дефініції понять, терміни, які максимально точно виражають ці поняття і впорядкувати терміносистему таким чином, щоб кожному терміну відповідало одне поняття. У ДСТУ 2732:2004 “Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять” мають місце такі терміни, як “*зуніфікована* форма документа” замість “*уніфікована*”; “*створювання*”, а не “*створення*”; “*оформлювання*”, а не “*оформлення*” [9]. У документознавчому термінотворенні назви *технологічних процесів* можуть переходити на суміжні з ними явища-предмети, напрями діяльності, показники тощо. Є терміни полісемічні, з двома значеннями – як процесу, так і його результату, наприклад, “*видання*”, “*листування*”, “*роздрук*”, “*систематизація*” та ін. Такий спосіб полісемії ускладнює прочитання чи розуміння терміна навіть через контекст. Тому мовознавці дедалі частіше намагаються привернути увагу розробників стандартів щодо дискусійно-суперечливих питань термінології.

Дефініції документознавчих термінів можуть бути нормативні і ті, що не мають такого підтвердження (відбувається на початковому етапі формування терміносистеми або під час

новаторських пошуків у галузі). Учений, який досліджує документознавчі проблеми, може погодитися з будь-якою з наявних дефініцій, а також сформулювати своє визначення, яке найбільш точно, на його погляд, відбиває зміст поняття [10, с. 164]. Наприклад, згідно з ДСТУ 4163-2003 вільна, нероздрукована ділянки сторінки документа має назву “берег”, а в Типовій інструкції з діловодства – має назву “поле”. Пропонуються різні визначення одного й того ж поняття [10, с. 161]. Дотепер зустрічаються слова, які давно не використовуються як терміни, наприклад, слово “відпуск” (копія вихідного документа, що залишається у справі організації), слово “*матеріали*” у заголовках номенклатури справ (у значенні “*документи*”), “*оригінал*” у значенні “*первопис*” та ін. Виникає питання: спиратися на норми слововжитку чи копіювати термінологію стандарту?

Відомо, що метою стандартизації термінології є встановлення однозначної та несуперечливої термінології, “чітко окресленої сфери людських знань”, “відбір і фіксація певних термінів для точно сформульованих понять”. Для лінгвістичного аналізу терміна доцільно перевіряти та оцінювати способи мовного вираження основних понять, структуру та граматичну правильність термінологічних сполучень, доцільність вибору запозичених словоформ для позначення документознавчих понять, доцільність синонімії – паралельного використання різних мовних способів вираження однакового предметного змісту, чіткість контекстуального розмежування значень багатозначних слів (якою мірою забезпечене їх однозначне сприйняття й розуміння; логічна, смислова та граматична правильність словесних формул-визначень [10, с. 167]. Вибираючи найоптимальніший варіант терміна, який виражає його поняття, також важливо враховувати історичні, методологічні та інші умови.

Сьогодні ведуться пошуки шляхів інтеграції української науки про документ до західного наукового контексту,

поповнюючи і видозмінюючи українську термінологію на принципах створення нових термінів та чергування запозичених терміноелементів з національними. Помітною стає тенденція до відстоювання принципу міжнародного підходу щодо закономірностей документознавчого термінотворення в українській науці. Але в тінь відійшла важлива практична проблема: формування власне української документознавчої терміностеми із збереженням її національної самобутності.

Список використаних джерел

1. Тур О.М. Про наріжний термін української документознавчої терміносистеми. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2013. № 3. С. 58-61.
2. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. *Основи термінотворення: семантичні та соціо-лінгвістичні аспекти*. Київ: КМ Academia, 2000. 216 с.
3. Комова М.В. *Українська документознавча термінологія: шляхи творення та функційні особливості: монографія*. Львів: Львівської політехніки, 2011. 316 с.
4. Шевельов Ю. Пуризм в українській мові. – URL: <http://movahistory.org.ua>
5. Литвинська С.В., Харченко С.В. *Із ретроспективних нарацій про українську документознавчу термінографію. Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр./ за заг. ред. В. В. Бездрабко. м. Київ. Київський нац. ун-т культури і мистецтв; Ін-т державного управління і права. Київ: Четвертахиля, 2014. Вип. 8. С. 43–60.*
6. *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: Док. і матеріали / Упоряд.: Л. Масенко та ін. Київ: Києво-Могилянська акад., 2005. 399 с.*
7. Шевельов Ю. *Внесок Галичини у формування української літературної мови*. Київ: КМ Академія, 2003. 160 с.

8. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2002. С. 315-407.

9. ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. Київ: Держспоживстандарт України, 2005. 31 с.

10. Тур О. М. Уніфікація і стандартизація документознавчої термінології в Україні: дис. ... д-ра. наук із соц. комунік.: 27.00.02. Київ, 2019. 477 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бабенко Жанна Валентинівна — викладач кафедри документальних комунікацій та бібліотечної справи Рівненського державного гуманітарного університету

Берест Ігор Романович — доктор історичних наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи Української академії друкарства

Біловус Леся Іванівна — доктор історичних наук, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету (м. Тернопіль)

Костенко Марина Степанівна — старший викладач кафедри документальних комунікацій та бібліотечної справи Рівненського державного гуманітарного університету

Олійник Микола Андрійович — кандидат історичних наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи Української академії друкарства

Огірко Ігор Васильович — доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних мультимедійних технологій Української академії друкарства

Пасічник Михайло Степанович — доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи Української академії друкарства

Савчук Григорій Миколайович — кандидат історичних наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи Української академії друкарства

Сілкова Галина Василівна — кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри документальних комунікацій та бібліотечної справи Рівненського державного гуманітарного університету

Стрельбицька Сана Миколаївна — кандидат історичних наук, старший викладач кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи Української академії друкарства

Ткач Леся Миколаївна — кандидат філологічних наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи Української академії друкарства

Яблонська Наталія Мирославівна — кандидат філологічних наук, викладач кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету (м. Тернопіль)

**ДОКУМЕНТ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ВИКЛИКИ ТА
ЗАВДАННЯ**

**Матеріали
VII Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції**

Комп'ютерне верстання: Кудряшова Альона
Матеріали подані в авторській редакції

Здано до складання 07.12.2020